


Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
Dicle Social Research Center
Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcle

# TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ'NİN ROLÜ: GÜNEY AFRİKA DENEYİMİ

# THE ROLE OF NGO'S IN THE BUILDING OF SOCIAL PEACE: SOUTH AFRICA EXPERIENCE

**25.05.2019** - DİYARBAKIR




**DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ**
DICLE SOCIAL RESEARCH CENTER
NAVENDA LEKOLÎNÊN CİVAKÎ YA DÎCLE

# TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ'NİN ROLÜ **"GÜNEY AFRİKA DENEYİMİ"**

25 Mayıs 2019 - Diyarbakır

# ÖNSÖZ

DİTAM (Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi) olarak, kuruluşumuzdan bu yana, çok sayıda çalışmaya hevesle imza attık.

Her bir çalışmanın, birey, kent, bölge ve toplum yaşamında önemli bir karşılığı olduğundan şüphe duymuyoruz. Ancak çalışma alanlarımız arasından herhalde en önemlisinin "barış çalışmaları" olduğunun da farkındayız.

Bu bağlamda, elbette gelişmeleri yakından takip ederek, ancak herhalde inanılmaz sıklıkla uçlara savrulan gündemlere bağlı kalmadan, gerek düşünce kuruluşumuzun gerekse de STK'ların ve tek tek bireylerin barış konusunda olabildiğince hazır olmasını, bilgi ve birikime sahip olmasını, ortak söz söylemesini sağlayacak çalışmaları sürdürmekte kararlıyız.

Bu itibarla 25 Mayıs 2019 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleşen "Toplumsal Barışın İnşasında Sivil Toplumun Rolü: Güney Afrika Deneyimi" başlıklı çalışmamızın çok yerinde olduğu ve ses getirdiğine inanmaktayız.

Güney Afrika'da **"Siyahlarla-Beyazlar"** arasındaki barış görüşmelerini, sonuca ulaştırmış konuşmacı misafirlerimiz Muhammed Bhabha ve Roelf Meyer'in söyledikleri son derece yararlı olmuştur.

Yine, gerek Diyarbakır gerekse Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden katılan çok sayıda STK ile akademisyen, gazeteci ve aktivistin toplantıya soruları, yorumları ve değerlendirmeleriyle sundukları katkı da bir o kadar zihin açıcı ve değerli olmuştur.

Bir kez daha barışın ekmek, su ve hava kadar zaruri bir ihtiyaç olduğu tartışmasız anlaşılmıştır.

Bu nedenle, elimizden geldiğince benzer çalışmaları, İrlanda-İngiltere, Bask/Katalan-İspanya, FARC-Kolombiya ve Moro-Filipinler barış süreçlerinde yaşanan deneyimleri gerek benzer şekilde ülkede gerekse de bizzat adı geçen ülkelerde konuşmaya, tartışmaya, anlamaya ve anlamlandırmaya devam edeceğiz.

Bu barış çaba ve deneyimleri ile Türkiye'de yaşanan 2013-2015 çözüm süreci bize göstermiştir ki, çatışmaların çözümünde imkânsız barış yoktur. Yeter ki tarafların **niyet, irade ve cesaretleri** olsun.

Güney Afrika, Kuzey İrlanda-İngiltere, Kolombia-FRAC, Filipinler-Moro bu **"imkansız barış"** barışa evrildi. Neden bizde de olmasın?

Çatışmanın tarafları şunu hep akılda tutmalılar ki, **"şiddetsizlik her zaman işe yaramayabilir ama şiddet hiçbir zaman içe yaramamıştır"**

Türkiye'de nüfusun % 20'si civarında Kürt yaşamakta ve bu toprakların kadim halkıdır. Yok olmayacaklarına göre Kürtlerin temel hak ve özgürlükleri pazarlık konusu yapılmadan, karşılıklı hak ve hukuku tanınarak ortak yaşam mümkündür. Bu çerçevedeki çözüm Kürt'e de, Türk'e de bölge insanı ve Ortadoğu'ya da huzuru refahı getirecektir.

Toplantıda konuşulanların, elbette çeviri imkânlarının el verdiği ölçüde, kitap olarak basılmasının son derece önemli bir hizmet olacağı, toplantıya gelememiş olanların da yararlanabilmesi için kalıcı bir materyale sahip olacağı kuşkusuzdur.

Bu önemli çalışmanın kitaplaşması vesilesiyle, başta çerçevede Sayın Muhammed Bhabha ve Roelf Meyer'e Büyükşehir Belediye Başkanı Selçuk Mızraklının şahıslarında bütün katılımcılara katılımlarından dolayı tek tek teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Yine çalışmanın başarılı bir yapılması ve kitaplaşmasında katkılarını esirgemeyen **"Sivil Düşün"** ile **"Friedrich-Ebert Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği"** ne en içten teşekkürlerimizi sunarız.



# TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ'NİN ROLÜ "GÜNEY AFRİKA DENEYİMİ"

## - BÖLÜM 1 -

### 25 Mayıs 2019 - Diyarbakır

**Sedat Yurtdaş** - Saygıdeğer konuklar, saygıdeğer STK (Sivil Toplum Kuruluşu) temsilcisi katılımcılar, değerli basın mensupları, hepiniz hoş geldiniz.

Güney Afrika'dan gelen ve "siyahlarla-beyazlar" arasında barış görüşmelerini, "başmüzakereci", "müzakereci" olarak yürüten ve aslında barışı kendisine görev edinmiş, iş edinmiş ve bir yaşam felsefesi haline, hayatlarının olmazsa olmazı haline getirmiş iki değerli misafirimizden, Roelf Meyer ve Muhammed Bhabha'dan, Güney Afrika'da bu süreç nasıl yaşandı? Barış nasıl sağlandı? Hangi zorluklar yaşandı? Bizzat bu süreçte yer alanlar olarak deneyimlerini paaylaşmaları için bu toplantının düzenlenmesine, DİTAM (Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi) olarak karar verdik. Sizlerin de destek ve katılımlarınızla bugün gerçekleştiriyoruz.

Bildiğiniz üzere, barış umutlarının doğduğu, ama öyle ya da böyle birçok sebeple umutların yıkıma uğradığı bir coğrafyada yaşayan, her biri tek tek sorumlu ve bulundukları STK'larda da görev yapan bireyler olarak, aslında hepimiz barışın bir mucize olduğunu biliyoruz. Biz bu mucizenin nasıl gerçekleştiğini, nasıl gerçekleşebileceğini, bunun tılsımlarının neler olduğunu, hangi acılardan geçerek barış fikrinin

ruhumuzu yansıtabileceğini öğrenmenin peşindeyiz.

Dün uzun süre sohbet etme fırsatı bulduğumuz Muhammed Bhabha ve Roelf Meyer ile bu sabahta yaptığımız sohbette, "Sizi bu toplantıyı yapmaya iten nedir?" diye sordular. Evet, siz bir mucize gerçekleştirdiniz! Bu mucizeyi biz nasıl gerçekleştirebiliriz? Bize nasıl ilham verebilir? Bu acıları çeken insanlar olarak nasıl gelecek kuşaklara çatışmasız, ölümsüz, hak ve özgürlüklerin sağlandığı bir coğrafya bırakma şansı yaratabiliriz diye kafa yorduğumuz için, çaba harcadığımız için sizleri davet ettik. Bu nedenle dinleme ihtiyacı hissettiğimizi söyledik.

Güney Afrika denilince, aklımıza büyük kitlesel çatışmaların yaşandığı, ırk ayrımcılığının "Apartheid" rejiminin uygulandığı, bir ülkede, imkansız gibi görünen koşullarda barışın gerçekleştirilebildiklerini hatırlıyoruz. Ve barışın gerçekleşmesinin en önemli şahsiyeti Nelson Mandela'yı.

Mandela (Madiba) ya da Rolihlahla Dalibhunga'nın daha 25 yaşındayken ANC'ye (Afrika Ulusal Kongresi) katılımını, Avukat olarak verdiği mücadele nedeniyle hayatının 27 yılını cezaevinde geçireceği tutuklanmasını...

Şu anda, beyazları temsilen yönetimde olanlarının da barışa çok büyük fedakarlıklar göstererek emek verdiklerini biliyoruz. Ki Roelf, eğer yönetim değişmeseydi muhtemelen De Klerk'in yerine Afrika Cumhurbaşkanı olacaktı. Ancak onun tercihi başkan olmaktan ziyade, barışı gerçekleştiren, mucizeyi gerçekleştiren bir birey olmaktı.

Dolayısıyla çok büyük bir mücadele sonucunda ve akıl almaz karışıklıklardan geçerek Apartheid rejiminin uygulandığı, insanların renklerine göre yüceltildiği ya da mahkum edildiği bir coğrafyada, bir ülkede gerçekleşen barışın bizde de gerçekleşebileceği fikrini canlı hale getirmek, umudunu yaratmak için bu çalışmayı yapıyoruz.

Yine biliyoruz ki, Mandela bu süreç içerisinde aralarında Nobel Barış Ödülü de olmak üzere yüzlerce ödül aldı. Aynı zamanda yetinmesini ve vazgeçmesini bildi. İktidar hırsını öldürebildi. Kendisine ikinci dönem tekrar başkan adaylığı teklif edildiğinde "Hayır, ben ülkemi bir barış diplomatı olarak dünyada temsil etmekle yetineceğim." diyebilecek kadar olgun davrandı ve yerini yardımcısına terk edebildi.

İktidardan vazgeçebilmenin, barışı gerçekleştirebilmenin, inşa edebilmenin temel esaslarından birinin 'iktidardan vazgeçmek' olduğunu, 'vazgeçebilmek olduğunu', 'paylaşabilmek olduğunu' rahatlıkla görebiliyoruz.

Nelson Mandela'nın çok sayıda tekrar edilmesi gereken sözlerinden birini, hatırlayalım.

"Hayattaki en büyük zafer hiçbir zaman düşmemekte değil, her düştüğünde yeniden ayağa kalkmakta yatar."

Demek ki yeniden ayağa kalkmalıyız. Yeniden barış fikrini, demokrasi fikrini, özgürlük fikrini konuşabilmeliyiz. Bize gündem olarak dayatılanlarla yetinmeden, biz kendi gündemimizi yaratarak inandığımız değerler çerçevesinde toplumla paylaşarak bu süreci götürebiliriz.

Bugün burada son derece değerli katılımcılar var. Büyükşehir Belediyesi Sayın Başkanı Selçuk Mızraklı. Hoş geldiniz diyoruz.

Sözü çok fazla uzatmadan, bugün burada esas amacımız dinlemek ve sonra, ikinci bölümde de, sorularla katılımlarla ama mümkün olduğunca herkesin katılımını sağlamak için net, açık, kısa değerlendirmelerle barışı çözümleme, birlikte masaya yatırma şansını yaratalım.

Şimdi toplantının açılış konuşmasını yapmak üzere sözü DİTAM Başkanımız Sayın Mehmet Vural'a veriyorum. Buyurun. Söz sizde sayın başkan.

**Mehmet Vural** – *(Kürtçe konuşuyor)* Sevgili konuklar, sevgili kardeşlerim, hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Diyarbakır'a geldiğiniz için teşekkür ediyoruz. İnanıyorum ki güzel bir gün geçireceğiz, Güney Afrika'nın iki ayrı tarafından gelen dostlarımız, bizi çeşitli konularda aydınlatacaklar. Yaşadıkları acıların sonucunda geldikleri iyi noktayı bize anlatacaklar. Bir kez daha teşekkür ederek konuşmama başlamak istiyorum.

(Türkçe devam ediyor) Değerli dostlar, değerli arkadaşlar, değerli konuklar, değerli basın mensupları tekrar hoş geldiniz.

Bildiğiniz gibi DİTAM 2010 yılında kurulan bir düşünce kuruluşu. O günden beri birçok faaliyetimiz var. Bunları bugün tek tek anlatmayacağım. Ancak bugün; savaş, çatışma içinde yaşamış insanların, görüşmelerine, anlaşmalara, bir araya gelmelerine ve bilgi ve deneyimlerini sizlerle paylaşmak istedik. Umarım güzel şeyler olacak. Onların deneyimleri, bilgileri ve örnekleri 40 yıldır devam eden, dökülen kanların son bulmasında belki de bir örnek olacak.

Değerli dostlar, bizim bölgemizde son 35 yıldır ciddi bir çatışma ortamı var. Ve bu çatışma ortamı, şu anda içinde bulunduğumuz günde bile halen çözüm ışığı görünmüyor gibi. Tabii bu çatışmanın temelini, nasıl oluştuğunu ve tarihsel altyapısını çok detayına girmeden şöyle diyeyim; özellikle Osmanlı'nın 1920'den yıkılmasından sonra, o dönemin emperyal güçlerinin Kürt coğrafyasını dörde beşe parçalayıp, yönetmeyi bir başka komşu halklara verince bugünkü ortam, bugünkü coğrafya ortaya çıktı. Ve Kürtler kendi iradeleri dışında bölündü. O günden bugüne o bölen ülkeler bir rahat yüzü görmedi, Kürtler de rahat yüzü görmedi. Ama son 40 yılda Türkiye'de çok fazla kan döküldü. Bu nasıl sona erecek? Bu iş nasıl bitecek? Bütün bunlara kafa yoracağız.

Kürt meselesi aslında 1920'lerde eğer emperyal güçler dörde beşe bölmeselerdi, bir tek Türkiye'de kalsaydı belki kendi içinde çok rahat çözebilirdi. Fakat dörde bölünmekle Kürt sorunu, bölge ülkeleri arasında sorun oldu ve bölge ülkelerinin meselesi oldu. Ancak bununla da kalmadı, bugünkü ortamda artık uluslararası mesele oldu. Çünkü çatışmalar uzun sürdü, bölge ülkeleri sorunu çözmekten yana değil. Sorunu diyalogla, sorunu mantıkla çözmekten yana değil. Dolayısıyla Kürt meselesi artık bugün biraz daha bölge meselesi olmaktan çıktı, bir uluslararası meseleye dönüştü. Bunun da çözümü tabii ki

uluslararası bir mesele olarak görülecek ve zor bir iş olduğunu da biliyoruz. Dediğim gibi bunun çok tarihsel yönüne girmeyeceğim. Ancak bu son 40 yıllık çatışmada gerçekten çok ciddi insan kayıpları verdik. Vereceğim rakamlar, aslında ispatlanmış rakamlar değil. Türkiye'de bütün bu rakamları artık çok ciddi takip etmek mümkün değil, kaynaklar sağlam değil. Ancak bilinen bir iki rakam: 1981 ile 2011 yılları arasında 40 bin insan öldürüldü. Bunun 8 bini kamu görevlisi, 22 bini örgüt mensubu, 4 bini de sivil kişiydi. Fakat o günden bu yana, 1984'ten bugüne, gerek sınır içinde, gerek sınır dışında 100 bin insanın hayatını kaybettiği düşünüyoruz. Yani inanın bundan daha fazladır aşağı değildir. Bütün bu can kaybı halen devam ediyor. Bunu nasıl çözeriz onu da [göreceğiz].

Bu savaş sadece bununla kalmadı ekonomik yıkıntılar da getirdi. Özellikle savunma sanayiinin Türkiye'de yüzde yüze yakın bir artış göstererek toplumun bütün gelirini savunma sanayiine, iç askeri harcamalara harcandı. Bu da topluma büyük bir yük oldu. Yine sosyal açıdan Kürt köyleri, bildiğiniz gibi çoğu 1990'dan sonra göç ettirildi. Yani 4 bin - 5 bin civarında, 4 bin civarında köyün boşaltıldığı ve beraberinde büyük bir göçün yaşandığı biliniyor. Bütün bunlar üretimden ve toplumu kendi mecrasından kopmasına neden oldu. Çoğu Diyarbakır ve daha çok batı illerine göç etti. Bütün bunlar yaşanan şeylerdir. Bugün içinde bulunduğumuz durumda çatışmanın bir yönü de cezaevi meselesidir. Çok güncel olduğu için söylüyorum; cezaevleri, bugün Türkiye'nin başında büyük bir beladır. 2018'de 389 cezaevi mevcut iken 5 yıllık süre içerisinde Adalet Bakanlığı 193 cezaevinin daha inşasına başladı, inşa etti veya inşaatı devam ediyor. Cezaevinde yatan insanların kapasitesi iki katına çıkarıldı. Dolayısıyla Türkiye'de bugün tutuklu sayısını artık bizde hesaplayamıyoruz. Yani bütün bunlar yaşanan gerçeklerdir.

Kültürel açıdan Kürt dili halen yasak. Kürt dili üzerinde hala baskı var, Kürt dili bir yazı dili değil, olmaktan çıkarılmış. Bir ticaret dili değil, bir eğitim dili değil. Dolayısıyla Kürt dili ciddi bir asimilasyonla karşı karşıya. Yani bütün mesele Kürt dilini dil olarak ortadan kaldırma meselesidir. Tabii Kürtler de, doğrusu bu baskıya direniyor ama nereye kadar direnecek. Bütün bunlar değerli dostlar, kısa kesmek adına söylüyorum, Türkiye'ye huzuru getirmedi, Irak'ta huzuru getirmedi, İran'da huzuru getirmedi, demokrasi getirmedi. Oranın halklarına da zulüm getirdi. Yani şu anda bulunduğumuz bu kavga, bu savaş ortamının hiçbir halka bir faydası olmadı. Bu işi yönetenlerin, bu işin taraflarının bir şekilde oturup, bir sonuca gelmesi lazım. Güney Afrika modeli bu nedenle bizim için önemlidir. Onlarca yıl süren beyaz ve siyah çatışması, gerçekten düşmanlık üzerine kurulan bir siyasetten, bugün ikisi bir arada, bugün gördüğümüz gibi, rahat konuşabildiler ve kendi ülkelerinin, kendi insanlarının, kendi halklarının geleceği ile ilgili bir karara vardılar. İyi bir örnek oldu, iyi bir deneyim oldu, iyi bir diyalog oldu. Biz bu diyaloğu gerçekten de sabırla bekliyoruz. Olması gereken de budur. Her savaşın, her kavganın sonunda bir barış olacağına umudumuz vardır.

Değerli dostlar, özellikle 1984'ten sonra başlayan silahlı hareketten sonra Türkiye'de aslında barış görüşmeleri olmadı değil, çözüm görüşmeleri olmadı değil. Bizim bildiğimiz altı civarında silah bırakma, ateşkes veya çözüm önerisi diye sürülen, gündeme getirilen görüşmeler oldu ama tümü de akamete uğradı, tümüyle de bir sonuç alamadık. Özellikle '93'teki, Özal dönemindeki görüşmelerde ciddi bir umut vardı ama olmadı. '95'te Doğru Yol Partisi ve ANAP döneminde yine bir ateşkes oldu, olmadı. 98'de Dünya Barış Günü vesilesiyle ateşkes yapıldı, yine tutmadı. 99'da İmralı Cezaevi'nde Abdullah Öcalan tarafından, son ateşkes olması gerektiğine dair bilgiler vardı, fakat olmadı. Sonra 2008-2011'de Oslo görüşmeleri, basına yansıdığı kadarıyla çok ciddi görüşmeler olmuş ama sonuca varamadık. Ve hepinizin bildiği gibi 2013-2015 dönemindeki çözüm sürecini maalesef büyük bir hayal kırıklığıyla yaşadık. Sonuçta, çözüm sürecinde olması gerekenler, bu sorunun sona ermesiydi. Fakat şunu da söylemek durumundayım. Çözüm sürecinde iki taraf da doğrusu irade gösteremedi, cesaret gösteremedi.

Şimdi çözüm sürecinde öncelikle niyet, irade ve cesaret olması lazım. Tarafların niyeti vardı ama cesaret olmadı. Hükümet düzeyinde cesaret milliyetçi oyları nasıl kaybederiz, nasıl kazanırız gibi milliyetçi baskılara boyun eğerek masanın devrilmesini sağladı. Örgüt tarafı da yine aynı şekilde, örgütün iç gelişim seyri ve silahın cazibesine kapılması nedenleriyle, doğrusu yol alınamadı. Görünen odur ki; bütün bunların artık bir son bulması lazım. Bütün bu can kayıplarının artık son bulması lazım. Şiddetin, şiddet içeren çatışmaların, toplumsal, ortak yaşama güveni artık yerle bir etmiştir. Öncelikle bunu görmek lazım. Tarafların cesaretli olması lazım.

Değerli dostlar, bugünkü toplantımızın konuklarını dinleyeceğiz. Umarım bu deneyimlerinden, çalışmalarından notlarımızı alacağız. Yine Kürtçe'de güzel bir laf var: "Hatina mêvanan bibe sedema xêrê. Bi lingên wan re xêr her were" (Konukların gelişi hayra sebep olsun. Ayaklarıyla iyilik gelmiş olsun!)

Ben de diyorum ki, konuklarımızın gelmesinin, buraya ayak basmasının hayırlı olmasını diliyoruz. Belki bir sebep olur, bu içinde bulunduğumuz iki üç günlük iyimser hava ile ihtimalen bir şey çıkabilir, bunu umut ediyoruz. En azından bugün Türkiye cezaevlerinde, özellikle Kürt siyasi tutukluların içinde bulunduğu açlık grevlerinin artık son bulması gerektiğini düşünüyoruz. Can kaybına sebep olan bu nedenlerin son bulmasını düşünüyoruz. Bu vesileyle tekrar herkese Merhaba diyorum, Hoş geldiniz diyorum. Konuklarımıza ısrarla onların buraya, bize katkıları olacaktır diyorum, onların bize faydaları olacaktır diyorum. Eğer buraya bir gün barış gelirse inanın bu iki konuğumuzun da bize bir faydasının sonucu olacaktır. Bunları böyle faydalı insanlar olarak yad edeceğiz, onların gelişini böyle anacağız. Tekrar hepinize saygıyla hoş geldiniz diyorum, saygılarımı sunuyorum.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkürler Sayın Başkan. Aslında toplantı hazırlıkları süresince, bir ara toplantıyı yapmama riski oluştu. Dün Sayın Roelf Meyer dedi



ki; "Yazışmalar sırasında Sanaa'daydım, Yemen'in başkentindeydim. Biz iletişime geçemiyorduk o sıralar. Hatta iptal edelim mi, etmeyelim mi diye konuştuk. Çünkü, bir kutlama sırasında, bizim de bulunduğumuz bir yerde bir canlı bomba kendini patlattı ve yüz insan öldü!" Yani misafirlerimiz gerçekten de barış çalışmalarını ölüm çemberlerinden geçerek yürütüyorlar. Bu yüzden çok değerli.

Elbette yaşadığımız coğrafyada, demokrasi, adalet ve hukuk açısından çok sayıda yaramız var!

Kayyum belasından daha taze kurtulduk.

Bu arada, Yenişehir Belediye Başkanımız Sayın Belgin Diken de aramızda.

Aslında her bir konuğumuzu tek tek tanıtmak bile çok önemli. Bu yüzden hepinizden bağışlama istiyorum. Gerçekten her birinizin buraya katılımı, zaman ayırması, değerli fikirlerini katması çok önemli.

Ancak, misafirlerimizin deneyimlerinden ziyadesiyle faydalanmak için şimdi de sözü, bu çabanın, bu mücadelenin bir ürünü olarak da, aynı zamanda dostumuz, arkadaşımız, çalışma arkadaşımız nitekim aynı zamanda bir üniversite hayali peşinde birlikte koştuğumuz, Büyükşehir Belediye Başkanımız Dr. Adnan Selçuk Mızraklı'ya sözü veriyorum.

Buyurun Sayın Başkan!

**Dr. Adnan Selçuk Mızraklı** – Ben de öncelikle bizlere bu fırsatı veren DİTAM'a teşekkür ederek başlamak istiyorum. Kentimizde konuk etme şerefine nail olduğumuz gerek Güney Afrika'dan gelen Sayın Meyer ve Sayın Bhabha'ya tekrar teşekkür ediyorum. Ayaklarına sağlık, yüreklerine sağlık diyorum. Ama beraberinde de belki elini sıkamadığımız, göz göze gelemediğimiz bazı arkadaşlarımız vardır, tekrardan hoş geldiniz diyorum.

Mehmet Abi'nin ifadelerinde de tarif etmeye çalıştığı gibi 25 Mayıs da iyi ve

güzel gelişmelere vesile olsun diyorum. Bu buluşmada iyi ve güzel şeylerle de inşallah taçlanmış olur. Anladığım kadarıyla zaten daha çok Güney Afrika özelinde tartışmaların ve oradaki çözüm süreçlerinin, barış süreçlerinin evrilmeleri ve oradaki deneyim paylaşımının da biraz böyle omurgaya katkı yapacağı bir çerçeve var. Birden konuşmaları dinlerken eski yıllara gittim. 1970'li yılların sonunda televizyonlarda 'Kökler' diye bir dizi vardı. Köle İsaura vardı orada. Esasında, Köle İsaura'nın şahsında hepimiz Köle İsaura'ydık. Yani, eğer kendimizi oradaki rollerden birisi ile ifade etmek istersek bizler de siyahtık ve aynı zamanda köleleştirilmeye çalışılan o siyahların kaderi ile kendi yaşantılarımız arasında ne kadar eşleşmeler var diye düşünürdük. Onların canına kırbaç dediği zaman, bizim de canımız yanardı.

Düşünüyorsunuz, Kürtlerin tabii çok engin tarih ve kültür birikimi birtakım şeyleri de kazandırmış. Bizde bir kırmızı horoz vardır, hikaye olarak. Kırmızı horozu kaybetmeyeceksiniz derler baştan. Şimdi, onu kaybettiğiniz andan itibaren günün birinde en değerli başka şeylerinizi kaybetmeye başlarsınız. Halklar bunun ayırdına vardıkları zaman, geçmişin muhasebesine başladıkları zaman hep bir kırmızı horoz vardır.

Şimdi, arkadaşlar bizim tarihimizin içinde çok acılı, çok zorlu seanslar var. Olağanüstülük bizim hayatlarımızın önemli bir parçasını oluştururken; olağanlık bizim hayatlarımızda sıradışı olmuş. Hukuksuzluk bizim için olağan durumken, hukuk olağandışı olmuş. Şimdi, böyle bir halk, bütün bu yaşamış olduğu güçlüklere karşın bu mazlum halk, o mazlumların asaleti ve erdemi ile inadına 'barış, barış, barış...' diyor. Çünkü zalimler aynı zamanda asalet ve erdemlerini de yitirmişlerdir. Asalet mazlumlara kalmıştır. Ben bunu söylerken, dün akşam dersime çalışırken, Sayın Mandela'nın bir küçük paragrafını sizlerle paylaşmak istiyorum: "Eğer onları affetmezsek, kırgınlık ve intikam duyguları hep var olacaktır. Biz ise geçmişi unutalım, şimdiye ve geleceğe bakalım. Ama geçmişte yaşanan acımasızlıkların da bir daha yaşanmasına izin vermeyelim." demiş Sevgili Madiba, Sevgili Mandela.

Şimdi, 27 yılını cezaevinde geçirmiş, bunun 18 yılı yanlış değilsem Robben Adası'nda olmak üzere. Ne hikmetse bu adalar hep bu işlerin merkezine dönüşüyor! Onun ardından sanki dersiniz orada her gün erdem sermayesini büyütmüş ve çözüme olan o kilitlenme, çözüme olan aşk ile bugünden yarına kendisini taşımış. Büyük bir bilgelik var. Bazen böyle hayatın hani o kesişme noktaları nerededir diye baktığınız zaman, yine sevgili Gandi yine o coğrafyadan gelmiş. Bir tren yolculuğu ile başladı o yolculuk, tekrar geri döndüğü zaman belki Hindistan'daki o 'Özgürlük Yürüyüşü'ne kadar giden yolun mayalandığı yer olmuş.

Tekrar geriye gideceğim. Köle İsaura dedim ya, o köleliğin zincirlerinin yürüdüğü yer Cezayir ve Tunus Sahilleri olmuş. O Cezayir ve Tunus sahillerinde, Osmanlı korsan sistemi, esasında o taşeron sistemin ta Küba'ya veya Amerika'ya kadar yürüyen sistemin de kavşak

noktası olmuş. Şimdi tarih, antropoloji almış olduğunuz miraslar ve bugünkü yaşantılarımız arasındaki o diyalektik bağlardan hareket ettiğimizde hakikaten o kökleriniz çok önem kazanıyor. Demek ki; bizlerin bugün bütün bu hafızaya sahip olan, bütün bu eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin yaşandığı ortamda bile barış demenin suç olmak, suç işlemek anlamına geldiği, barış talep edenlerin terörist olarak tarif edildiği bir günde biz yine inadına barış diyoruz.

Burada dikkat ediyorum hiç kimse birbirinin yabancısı değil. Çünkü bu salon da bize yabancı değil. Biz de birbirimize yabancı değiliz. Hepimiz aynı kavganın, aynı o barış çizgisinin meşale taşıyıcıları olmuşuz ve yürek yüreğe vermişiz. Tekrar Amed'teyiz, tekrar Diyarbakır'dayız. Tekrar Diyarbakır'dan o beyaz tülbentlerini sallayan annelerin çığlığı yükseliyor. Tekrar bugün umutla acaba saat 12.00'de mi? olur bu iş, saatlere bile böyle şu anda takılı kaldığımız, haber ajanslarının bile acaba hangi saatte önemli mesaj düşecek dediği, canlarımızın eridiği ve Sayın Leyla Güven'in 198 günü deviren, 200 gün rakam söylediğiniz ama yarım yılı geçen o direnişi veya onunla beraber o barış arayan yüzlerce, binlerce dünyada eşine benzerine rastlanmayan sayıda insanın barış için bir pencere açılsın, bir kapı aralansın diye arayışları. Dedim ya bu adalarda çok şey var. O adaları ulaşılmaz yerlere çevirdiğiniz zaman barışa olan arayışı da kapatıyorsunuz.

Savaşın kazananı yok arkadaşlar. Çünkü bu öyle bir savaştır ki, yani tırnak içinde bir başka ifadeyle bu 'zalimlerin yenemediği mazlumların da yenilmediği bir savaşa dönüşür' bir süre sonra. Buna gerek yok. Hiç kimsenin de böyle bir arayışı yok. Dolayısıyla olması gereken artık bu tüketen, ilk önce de hakikati öldüren, gerçeği öldüren bu savaş sarmalından, bu türbülanstan çıkılması gereklidir. Bunun için kapılar aralanmak isteniyorsa işte o zaman bu işte, kapasite sahibi olan kapılar açılmalıdır.

Eğer geçmişte, o 1955'teki Afrika Ulusal Kongresi'nin, ANC'nin Özgürlük Bildirgesi'ni şu anda hepimizin önüne getirip koysalar, hepimiz deriz ki, ya ben bunu adeta bir anayasa belgesi gibi bir İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi modeli olarak, bu siyahların Özgürlük Bildirgesi'ni göğsümde taşırım deriz. Ama o siyahlar göğüslerinde taşıdıkları zaman, Apartheid Rejimi tarafından yakalandıkları zaman hepsi de cezaevlerini boylamışlardı. Hani bizim de zaman zaman "kesk û sor û zer'e" böyle giderek düşmanlaşan yeşil, kırmızı, sarı... Bilmem arabanın kenarında şey gördüğü zaman, gelin alayı giderken yaşadıklarımız gibi. Çünkü bu sistem, bu zulüm sistemi akılsızlıklar üretiyor. Bunlarla karşı karşıya kalırız.

Şimdi, arkadaşlar haddim değil bu kadar çok bilgenin olduğu, bu kadar çok bu sürece katkı yapmış insanın olduğu yerde söz bana çok fazla düşmüyor. Yalnız sadece bir iki tane şey yapacağım. Arkadaşlar barışı mucize olmaktan çıkartmak gerekiyor. Eğer biz bu mucizenin hepimizin ellerinde ve yüreklerinde saklı olduğu gerçeği ile buluşmazsak, yarına umudu taşıyamıyoruz. O anlamda hepimiz, bu çerçevede bir araya gel-




miş olanlar aydınlığa bir tutam ışık taşıyacağız ve bu yangına bir avuç suyu taşıyacağız. Barış mücadelecilerinin yolu açık, yarınları aydınlık olsun diyorum. Teşekkür ediyorum arkadaşlarıma.

**Sedat Yurtdaş** – Çok teşekkürler Sayın Başkan. "Başarmak zorundaydık. Başka bir seçeneğimiz yoktu. Başa ve eskiye dönemezdik. Bu nedenle süreci ayakta tutmak için elimizden gelen her şeyi yaptık." demişti Sayın Meyer. Şimdi sözü Roelf Meyer'e, değerli konuğumuza bırakıyorum. Bizim önceden söylediklerimiz sadece giriş niyetine alınsın lütfen!

**Roelf Meyer** - Sayın moderatör, konuşmanızı bile bitiremediğinizin farkındayım. Önünüzde notlar vardı, dinliyordum. Bence devam etmeniz gerekirdi. Çünkü, çok ilham verici bir konuşmaydı. Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Size teşekkür ederek başlayayım. Muhammed Bhabha'ya ve bana yapmış olduğunuz davetten dolayı. Diyarbakır'a yapmış olduğunuz davetten dolayı teşekkür ederim sizlere. Geçen sene, sanırım Eylül'ün sonunda Ankara'ya gelmiştim, bir kısmınız oradaydı ve Diyarbakır'a gelme daveti ile ilgili fikir de o toplantıda, Ankara'daki Eylül'ün sonundaki o toplantıda ortaya çıkmıştı.

Kabul etmem gerekir ki Diyarbakır ismini duyduktan sonra haritaya bakmak durumunda kaldım. Tam olarak nerede olduğunu bilmek için. Bölgeyi biliyorum. Bölgenin adını da duydum. Bir kısmınızı da tanıyorum ama Diyarbakır benim bilgim dışında bir isimdi. Bundan dolayı burada olmak harika bir şey. Muhammed'in ve benim buraya gelebilmem ve sizinle birlikte olabilmemizin farkına varmam harika bir şey ve umuyorum ki bu son olmayacak. Diyarbakır'a son ziyaretimiz olmayacak diye umuyorum.

Başlarken şunu söylemek istiyorum. Muhammed ve ben buraya paylaşmaya geldik, öğretmeye gelmedik. Bizim her soruna bir cevabımız var demeye gel-

medik. Ama biz nelerden geçtik, neleri deneyimledik bunları konuşmak istiyoruz. Muhammed bir ANC müzakerecisi idi. Bizim Güney Afrika'daki barış sürecimiz boyunca ANC'yi temsil ediyordu, bu süreç boyunca ve Güney Afrika'daki müzakereler 1990'da başlamıştı. Yani yaklaşık 30 yıl olmuş. Bundan öncesinde Muhammed ve ben düşmandık. Gerçekten, gerçekten düşmandık! Yani sizin zihninizde aklınıza gelebilecek en büyük düşmandık! Çünkü özgürleşme hareketini temsil ediyordu ANC ve Güney Afrika sokaklarında fırtınalar yaratıyordu. Çünkü ANC'nin o sıradaki kararlılığı Güney Afrika'yı yönetilemez hale getirmişti. Ben de yıllar sonrasına ona şöyle söyledim: "Başardın, gerçekten ülkeyi yönetilebilir hale getirmeyi başardın ya da yönetilemez hale getirmeyi başardın" dedim. Aslında 1980'lerin sonlarında bir dönem ben polisin başkan yardımcısı (Türkiye'deki İçişleri Bakanına denk düşüyor) oldum. Tam olarak ülkeyi yönetilemez hale getirmedeki başarılarının altını çizebilirim bu noktada.

Madiba hapishaneden çıkarıldıktan sonra, 1990'ların başında, o sıradaki konuşmalar, süreç ve müzakereler sürecinde biz arkadaş olduk. Dost olduk. Bir arada olmamızın anlamı, O daha az sorun yarattı, ben de daha çok hükümetin iradesini kısmış oldum. Bu şekilde birleştik. Bizim arkamızda olan geçmişten çok daha iyi bir geleceğe birlikte hazırlanmış olduk. Gerçeklik noktasına geldik. Gerçek değişimin nirengi noktasındaydık. Bir arada geleceği değiştirecektik. Geçmişten gelen şeyleri tutmak yerine, ki bugün size vermek istediğim mesajın içerisinde de bu var, lütfen bunu aklınızda tutun. Gelecekte ne yapmak istediğinize bakmak her zaman daha iyidir. Geçmişte birtakım şeyleri muhafaza etmek yerine geleceğe bakmamız gerekiyor. Çünkü geçmişte yaşarsak hiçbir zaman geleceği görmeyeceğiz ve gelecek hiçbir zaman geçmişin önünde gidemeyecek.

Ama bir şeyin altını çizmek istiyorum. Sayın moderatör! Size de kişisel olarak buraya getirme konusundaki kararlılığınızdan dolayı teşekkür etmek istiyorum. Sizler arasında son birkaç ay içerisinde yazışmalarımız oldu. Bir noktada Güney Afrika'da bir öneri aldık. Diyarbakır'a gelirken dikkatli olmamız söyleniyordu, güvenlik sebebiyle deniyordu. Neyse ki bu öneriyi göz önünde bulundurmakla birlikte buraya gelebildik. Ama şunu söylemek istiyorum. Muhammed ve benim sizlerle paylaşacağımızla ilgili olarak buradaki sizin bölgenizin benzersizliğinin farkındayız. Yani her bir çatışma durumunda, orada bizimkinden bir fark olduğunun farkındayız. Çok farklı bir yer, her yer de farklıdır bu süreçler. Biz çok yerde çalıştık Güney Afrikalılarla. Çünkü dünyadan birçok kişi bize paylaşımlarda bulunuyorlar ve bizler de doğru bir şey yaptığımızı düşündüğümüz için paylaşım yönünde bize teklif geliyor.

Mesela bu haftanın başında Myanmar'daydım. Biraz biliyorsunuzdur Myanmar'la ilgili olarak, oradaki Rohingya Müslümanları ile ilgili olarak çatışmayı da biliyorsunuz. Ülkelerinden edildiler, kaçmak zorunda kaldılar. 2016 ve 2017 yıllarında ülkelerinden

kaçtılar Muhammed ve ben bütün bu mültecilerin sığınmış olduğu Bangladeş'teki bölgeyi ziyaret ettik. Yaklaşık 1 milyondan fazlası orada bulunuyor. Biz sahada onları görebildik bu sene içerisinde. Ama Myanmar'la aynı zamanda deneyimlerinizi paylaşmak konusunda istekliyiz. Çünkü bir farkın yaratılması gerekiyor o ülkede de. Bu salı günü Aung San Suu Kyi ile bir araya geldik. Myanmar'ın lideri kendisi, hanımefendi, Aung San Suu Kyi. Rohingya Müslümanları ile ilgili olanlar konusunda çok suçlanıyor. Bazı eleştiriler doğru ama bütün eleştiriler doğru değil. Ama orada eleştirmek bize kalmamış. Biz sadece kendi deneyimlerinizi paylaşmak ve bunların başka yerlerde de uygulanabilir hale gelmesi konusunda çalışıyoruz. Çünkü Güney Afrika'da barışı tesis edebiliyorsak nereden geldiğimizi düşünecek olursanız, dünyada her yerde barış sağlanabilir diyoruz.

Sizlere hatırlatmak isterim. Belki 30 sene öncesinden hatırlayanlarınız olacaktır. 1989'a kadar, tam 30 yıl önce, yani 1989. Güney Afrika, iç savaşın kaçınılmaz olduğu yer olarak görünüyordu ve biz gerçekten bir iç savaşın eşiğinde idik. Dünya ve çoğumuz için bu kaçınılmazdı ama bir şekilde başardık. Aslında savaş, Mandela'nın bilgeliği, liderliği sayesinde alt edilebildi. Böyle masalarda oturarak, konuşmaya başlayarak bunu yapabildik.

Bizim çok uzun süremizi aldı bu konuşmalar, müzakereler. 60 senemizden fazlasını aldı sağduyulu bir sonuca ulaşabilmek için ve barışçıl bir duruma erişebilmek için. Apartheid ve otoriteryanizm yerine Mandela tarafından yürütülen tam bir demokrasi sürecine girdik. Bu bir başarıydı sizin de söylemiş olduğunuz üzere başkan. Ve Mandela da çok doğru bir söz söylemişti. Siz de onu dile getirdiniz demin. Birçok karşılaştığımız durumda biz deneyimlerimizi paylaşırken insanlar şöyle söylüyorlar: 'ama bizim bir Mandelamız yok' (... ...)

Burada yaşı buna yetişmeyenler de var. Her yerde bir Mandelamız olamayabilir belki, ama her yerde Mandela'dan bir şeyler öğrenebiliriz. Eğer bize anlattıklarının uygulamasını yapabilirsek, gittiğimiz her yerde barışı da öğrenebiliriz.

Biz Güney Afrikalılar olarak kendimizi bu açıdan elbette ki şanslı görüyoruz. Güney Afrika'da yaşananın bir mucize olduğu söylendi açılış konuşmalarında. Tam anlamıyla hemfikir olamayacağım. Çünkü insanlar mucize yaratamazlar. Ama yaptığımız şey aslında zor bir çalışmaydı. Yorucu bir çalışmaydı ve yorucu çalışmayı da Mandela ve De Klerk yaptılar ve durmadan, herhangi bir ara vermeden çalıştılar. Bu sadece insanların iyi düşünceleri ile olacak şeyler değil. İnsanların iyi eylemleriyle gerçekleşmesi gereken şeyler bunlar.

İkinci olarak değişikliğin gerçekleşebilmesi için ne gerekiyor? Şöyle bir gerçeklik var. Değişiklik dediğimiz şey, sadece iyi düşüncelerin ürünü değildir. Yahut da zihniyet değişikliğinin ürünü değildir. Tam bir kurgu, tam bir "entrikaya" ihtiyaç var eğer bu kelimeyi kullanmama izin varsa. Zihnin ve kalbin iç içe geçtiği bir proje. Bir takım zorluklarla karşı karşıya kaldık ama bazen bunu




asla aşamayacağımızı düşündüğümüz zamanlar oldu. İnsanlar değişiklik için gerekli köprüleri kurmalılar. Çünkü doğru olduğuna inandıkları şey için yapmalılar. Bazı şeyleri ihlal ediyorlarsa, bunun doğru olduğuna inandıkları için yapıyorlar. Yüreğiyle ve ruhuyla inandığı şeye bağlanmış insanların eseri bunlar. Bu, zannediyorum paradigma değişikliği kavramıyla en iyi biçimde tanımlanabilir.

Benden kişisel deneyimlerimden bahsetmem istendi bu konuya ilişkin olarak. Ben Güney Afrika toplumunun Apartheid zihniyetine kilitlenmiş kalmış bir kesiminden geliyorum. Ben Apartheid'la büyüdüm. Apartheid'ın tuzağında yaşadık. Hatta Apartheid'tan faydalandım, bunu da reddedemem. Ben Apartheid'ın faydalanıcısıydım. Ulusal Parti'nin 1948'de Güney Afrika'da iktidara gelmesinden beridir devam eden bir süreçten bahsediyorum. Benim kuşağım aslında bu iktidarın çıkardığı yasalardan gerçek anlamı ile faydalanan ilk kuşaktı. Ayırma, segregasyon dediğimiz şey üç yüz yıldan fazla uzun bir süre sürdü. Elbette ki yeni bir şey değildi, eski bir şeydi. 1948 ve sonradan gelenlerin icat ettiği bir şey de değildi ırkların birbirinden ayrılması. Üstün ırk ve aşağı ırk... Dünyanın başka köşelerinde kölecilik sonucunu ortaya çıkartmıştı. Güney Afrika toplumundaysa işte bu ayırma, bu segregasyon ortaya çıktı. Burada Afrika'nın yerli insanlarını diğerlerinden ayırmak. Irk ayrımı buradan ortaya çıktı ama 1948'den sonra bu ırk ayrımı mantığı kurumsallaştırıldı. Seçilen Ulusal Parti hükümeti bunu kurumsallaştırdı. Öyle ki, insanlara sadece siyah ve beyaz denmekle kalmadı, kurumsal olarak güçlü bir ayrıma maruz kalmaya başladılar. Beyaz azınlık lehine siyah çoğunluk aleyhine. İşte, ben 1948'den sonra gelen bu dönemde büyüdüm.

Ayrılma ile ayırma, segregasyona ek olarak bir beyazlık nosyonu da ortaya çıktı. Özellikle ben Afrikaans denilen gruptan geliyorum, Afrikaner deniyor bize. Bunlar, Afrikanlar genel olarak

Hollanda ve Almanya kökenli insanlardır. Ekonomik olarak iktidardaydı bunlar ve iktidarda kalmaya devam ettiler o süreçte. O döneme kadar elbette ki çok farklı aşamalar geçti. Burada bunun ayrıntılarına girmek istemiyorum. Özünde, Afrikan grubuyla Britanyalı grup arasında bir ayrım vardı o zamana kadar giden. 1899'dan 1902'ye kadar olan süreçten bahsediyorum. Afrikan grubu aslında yüreklerinde, yani içlerinde o Britanyalıyı taşımaya devam ettiler. Hala da ettiklerini söyleyebilirim. Çok uzun süre boyunca, hatta on yıllar boyunca diyebilirim ki, Afrikan grubunun zihninde kendilerini kurtarmak, Britanya'dan kurtarmak fikri devam ediyordu. Nihayet 1961'de de bu gerçekleşti. Zannediyorum 14 yaşındaydım o zaman ve kutlamalarımızı hatırlıyorum. Afrikan grubu dedi ki, artık Britanyalılardan kurtulduk, artık kurtuluşumuzu gerçekleştirdik.

Afrikan grubunda ülkenin asıl meselesinde ne yapacağız, siyahları nasıl özgürleştireceğiz gibi sorular hiç yoktu. Her şey kendileri ile ilgiliydi. Bu bağlamı vermemin sebebi şuydu: benim kuşağımdan gelen, benim gibi insanların durumunu anlamanız. Buradaki kendimiz adına özgürleşme takıntısından kurtulmaktı. Ve biz de ilk kuşak olarak bunun faydalarını yaşadık. Apartheid bizim için doğaldı. Doğal olarak kabul ettiğimiz bir şeydi. Sonuçlarını düşünmedik bile. Sadece ayrıcalıklarını imtiyazlarını yaşadık. 1960'lardan bahsediyorum. 1970'lere geldiğimizde ben genç bir avukattım. Hukuk kitaplarımızda yazan şeyin bütünüyle kabul edilemez ve savunulamaz olduğunu fark etmeye başladım ve bununla yaşayamayacağımızı hissetmeye başladım. Benim kendi değişim sürecim işte bu noktadan itibaren başladı. 1970'lere denk düşüyor aşağı yukarı.

Ben ve kuşağımdan gelen diğer insanlar bir şeyleri sorgulamaya başladık. Yasada yazanları sorgulamaya başladık. Apartheid'ı sorgulamaya başladık. Ama vakit aldı tüm bu süreç. Bu kafamızdaki soruların fiili eylemlere dönüşmesi için bir vakit geçmesi gerekti aradan ve ondan sonra gelen on yıl dönüşüm süreciydi. Kendi zihinlerimizde gerçekleşen bir dönüşüm süreciydi. Öyle ki, Mandela'nın cezaevinden tahliye edildiği zamana kadar da devam etti. 1990'lardan bahsediyorum. Diyebilirim ki, o saat geldiğinde ben artık karşı tarafa geçmiştim bile. Kendi paradigma değişikliğimi gerçekleştirmiş, kendi dönüşümümü tamamlamıştım. Artık Apartheid durumundan benim ne elde edebileceğime dair bütün sorular bir kenara atılmıştı. Artık yerine şu sorular gelmeye başlamıştı: Bu süreci nasıl normalleştirebiliriz? Tam bir demokrasiye nasıl geçebiliriz? Bunun benim zihnimde ne denli önemli olduğunu açıklamak üzere söylüyorum bunu.

Değişiklik dediğimiz şey, değişim yaratmak dediğimiz şey sadece savunarak yapılabilecek bir şey değil. O değişikliği savunarak yapılabilecek bir şey değil. Kendi entelektüel kapasiteniz seviyesinde başlayıp bitirebileceğiniz bir şey de değil. Kişisel olarak tam bir taahhüt, tam bir bağlanmışlık içerisine girmeniz gerekiyor yüreğinizle ve ruhunuzla. O zamandan sonra Mandela'nın serbest

bırakıldığı dönem geldi. Biz oturup sorunun barışçıl çözümü için konuşmalara başlayabildik. Apartheid'tan barışçıl bir çıkışı konuşmaya başlayabildik. Mandela tahliye edildikten sonra geriye dönmeyi bir an bile aklımıza getirmedik. Geçmiş geçmişte kalmıştı. Elbette ki, nihai çözüme ulaşmamız altı yılı daha gerektirecekti ama artık o noktadan sonra geri dönüş yoktu. İşte bu yüzden biz bu noktalara geldik.

İşte STK'ların, sivil toplumun sorunu burada karşımıza çıkmaya başladı. Sizler gibi insanlar, bizim toplumumuzdaki insanlar... Sanıyorum, sivil toplumun liderliği ele alması aynı zamanda kendi görev alanlarının bir parçasıydı. En önemli kişi o açıdan piskopos Desmond Tutu'ydu, çoğunuz tanıyorsunuzdur eminim onu. Piskopos Desmond Tutu aslında bu değişiklik sürecine bütünüyle adanmış bir kişiydi. Mandela cezaevinden çıktıktan sonra bu süreci çalıştı ve 1983'te zaten Nobel'i almıştı Desmond Tutu ve bunu bir sivil toplum lideri olarak yapmıştı. Güney Afrika'da değişikliğe yönelik bir yola çıkılmıştı bile. Sanıyorum bu sivil toplumun rolünün ne olabileceğine dair güzel bir örnek. Örneği biraz daha spesifik hale getirebilirim. Görüşme süreçleri başladıktan sonra şöyle bir durum vardı: ülkede hala siyasi şiddet devam ediyordu. Aslında diyebiliriz ki, 1990-1994 arasında daha öncekinden daha fazla insan öldürüldü Mandela serbest bırakıldıktan sonra ölen insan sayısı arttı. Siyasi şiddetin sonucu olarak daha fazla insan öldü Apartheid yıllarına kıyasla. Ve toplumun içerisinde yeni itirazlar ortaya çıktı. Siyasi hırslar siyasi şiddeti ortaya çıkartıyordu. Sorun bunun nasıl sonlandırılacağıydı. Hatta büyük Mandela bile bu soruna bir çözüm getiremedi. Burada barışa bütünüyle inanıyordu ama buna rağmen siyasi şiddeti tek başına sonlandırmayı başaramadı. Ama piskopos Tutu ve diğer dinsel liderler, iş hayatından liderler ile birlikte, genel olarak da sivil toplumdan önderlerle birlikte bir araya gelerek ayağa kalktılar ve dediler ki; bunu durmamız gerekiyor. 1991'den bahsediyorum.

Bizleri bir araya getirdiler, politikacıları bir araya getirdiler ama liderlik onlardaydı. Bu siyasi şiddeti durdurmamız gerekiyor, hadi oturalım konuşalım ve bir barış anlaşması ortaya çıkartalım. Bir sonraki dönem, bütün süreçte devam eden müzakerelerdi. Siyasi partiler, hükümetler, sivil toplum bir araya geldiler ve barış anlaşması olarak bilinen belge üzerine çalıştılar. Mandela, Klerk ve diğer siyasi liderler bunu imzaladılar. Tutu ve diğer sivil toplum liderleri de altına imza koydular, daha siyasi müzakerelere başlanmadan önce. Bu bir belgeydi. Güney Afrika'da barışa doğru gideceğimiz yolun belgesiydi. Bunun liderliğini de sivil toplum yaptı. Ve bugün bu örnek, bu barış anlaşması bence STK'ların, dinsel cemaatlerin ve diğerlerinin rolü açısından çok önemli bir örnek oluşturuyor. Bu barış anlaşması politikacıların ne yapabileceğini ve yapmaları gerektiğini de gösteriyor bize.

Artık bundan sonra konuşabilirdik ve sıklıkla örneklerimizi de bu barış anlaşmasına dayandırıyorduk. Aslında bu hafta Myanmar'da Rakhine eyale-



tinde farklı toplulukların temsilcilerine, genelde Rohingalıların olduğu bir eyalet, bu örneği verdim. Güney Afrika Barış Anlaşması aynı zamanda onların da akıllarında tuttuğu bir şeydi. Eğer insanlar tabandan itibaren sevgiyi geliştirebilirlerse savaşmayı bir kenara bırakabiliriz ve yüreklerimizdeki barışı gerçekleştirebiliriz. Kavga etmek yerine burada yaşamaya devam edebiliriz. Bu yüzden de barış işlemlerinin özellikle topluluk seviyesinde, taban seviyesinde gerçekleşmesi gerektiğine yönelik inancım çok güçlü.

Sayın moderatör, sanırım artık dursam iyi olacak. Aksi halde hikayenin öbür tarafını hiç dinleyemeyeceksiniz. Bu yüzden yoldaşım ve meslektaşım Muhammed Bhabba'ya sözü bırakmak istiyorum.

**Sedat Yurtdaş** – Değerli açıklamalarınız çok teşekkürler Sayın Meyer. Konuşmasının sonunda Rohingya'dan söz etti. Yani aydınlık topraklar. Güneşin doğduğu yer. Bunun Kürtçe bir sözcük olduğunu hatırlayalım: Rohingya. Aslında Rohingyalılar'ın da Kürt tüccarlarla tebliğcilerin Müslümanlaştırdığı bir halk olduğunu hatırlayalım. Yani Kürtler olarak kanayan yaramız, bir de dünyanın bir diğer ucunda ve milyonlarca insanla kanıyor. Dolayısıyla bu manada üzerimizde çok büyük bir yük ve aynı zamanda bir umut da olsun dilerim.

Şimdi sözü Muhammed Bhabba'ya bırakıyoruz Afrika Ulusal Kongresi'nin müzakerecilerinden, Anayasa İşleri Seçme Komitesi Başkanı. Bütün bu sürecin her aşamasını birebir yaşamış. Dolayısıyla hiç bölmeden onu dinleyelim . Söz sizde Sayın Bhabba.

**Muhammed Bhabba** – Teşekkürler. Selamın Aleyküm, iyi öğleden sonralar, iyi sabahlar demeliyim. Bu toplantıyı düzenleyenlere teşekkür etmek istiyorum. Beni şaşırtan çok az kent vardır. Diyarbakır'a uçağımız indiği zaman güzelliği karşısında gerçekten şaşkınlığa uğradım. Aynı zamanda seçim sürecin-

den yeni çıktığınıza da biliyorum. Dolayısıyla bunu bu vesile ile değil genel olarak söylüyorum, gerçekten Diyarbakır güzelliğiyle beni şaşırtan bir şehir oldu.

Sizlerle Güney Afrika'daki mücadelenin bağlamını paylaşmak istiyorum. Nasıl başardık ve ANC konusunda neler yaptık Roelf Meyer'in bıraktığı yerden devam etmek istiyorum. Müzakereler sırasında baskıcı hükümetin bir liderliği varsa ama bu kendi çıkarlarımızdan önce ülkenin çıkarlarını düşünelim diyorsa bu önemli bir bağlam teşkil eder. Bu bakımdan Nelson Mandela ve De Klerk gerçekten de Nobel ödülünü hak ettiler. Bugün Roelf ve ben yeni seçilen cumhurbaşkanı Cyril Ramaphosa'nın devir törenine birlikte davetliydik. Roelf Meyer ve bugünkü başkanımız da bu sürecin en önemli iki ismiydi. Bilmiyorum belli aşamalarda bir vicdan azabı çekildi mi? Bu süreçte çeşitli şeyler yaşandı mı? Ayrıntıları bilemiyorum ama bu insanların zihninde. Ama eninde sonunda ülke iç savaşa girmekten kurtarılmış oldu. Bu sadece benim için değil, birçok Güney Afrikalı için de aynı. Bazen Güney Afrika sokaklarında onunla birlikte yürüdüğümüz zaman, geçmişte onun parçası olduğu hükümet tarafından baskıya uğrayan Afrikalılar geliyorlar ve Ona da teşekkür ediyorlar. Bazen de onların da kendi insanları Ona, 'sen bizi sattın' diye sitem ediyorlar. Böylesi bir durumdayız.

ANC olarak geldiğimiz bağlam şöyle bir şey: Güney Afrika, Afrika'daki demokratik hakları için mücadele eden son ülkeydi. Zimbabve, Mozambik, Angola düşmüştü daha önce. Ve Afrika'nın deneyimlerinden öğrendiğimiz bir şey var. En önemli tehlikelerden biri iktidara geçtiğimiz zaman düşmanımız gibi olmaktı. Bir süre sonra aradaki farkın anlaşılamayacağı kadar birbirimize benzeyebiliyorduk. İşte bu yüzden de kendi denge mekanizmalarımızı kurmak durumundaydık. Denge-fren mekanizmalarımızı kurmak zorundaydık.

İkinci önemli şey ise, Apartheid'ın ortaya çıktığı andan itibaren Güney Afrika insanlarının etnik temele dayalı bölünmesinin geldiği noktaydı. Biz on bir etnik gruba sahibiz Güney Afrika'da. Ve Kabile içgüdülerinin demokrasi arayışının önüne geçmesi için gereken her şey yapıldı. Ve bu kabile içgüdüleri iktidar diline tercüme edildi ve Afrika'nın geri kalanında gerçekleşen şeyleri gördük. Zimbabve'yi. Mugabe gibi eğitimli bir insan bile kendi kabile kimliğini her şeyin önüne tutmaktan kurtaramadı.

Üçüncü mesele şuydu. Gerçekçi olan neydi? Bütün bu süreçleri yaşamıştık. İntikam almak istiyorduk. İktidara geçtikten sonra yapmak istediğimiz pek çok şey vardı ama gerçekçi olmamız gerekiyordu. Beklentilerimizi de bu gerçekçiliğe göre koordine etmeniz gerekiyordu. Çok hızlı bir şekilde farkına vardığımız şeylerden bir tanesi de Güney Afrika, Afrika'nın geri kalanında sömürgecilikten kurtulmuş ülkelerden çok farklı. Güney Afrika'nın bir sömürgecilikten çıkma süreci yoktu. Çok eşsiz bir türdü. Bizim düşmanımız hiçbir yere gitmiyordu. Zimbabve'den Britanya çekilmişti, Mozambik'te Portekizliler Portekiz'e dönmüştü ama Güney Afrika'da o kişiler Afrika'da bulunuyorlardı. Hiçbir

ülke onları kabul etmeyecekti. Artık Afrikalı olmuşlardı. Bir çözüm bulmamız gerekiyordu ve bu çözümün içerisinde bu insanların burada kalması gerekiyordu. Başka önemli bir şey ki ve ANC'nin bir üyesi olarak çok gurur duyuyorum bunu yapabildiğimiz için, etnik itkilerimizin demokratik süreç içerisinde mücadelesini verdiğimiz şekilde liberasyon yani özgürlük hareketimiz insan hakları çerçevesinde gerçekleşmişti. Başka bir şekilde olmadı ve bu şekilde bir çerçeve sayesinde uluslararası topluluğun da desteğini kazanabildik. Eğer biz mücadelemizi intikam hırsıyla veya benzer duygularla çerçevelemiş olsaydık bence uluslararası topluluğun desteğini kazanamazdık.

Apartheid'a karşı mücadele üç düzeyde yapıldı. 1- Silahlı Mücadele. Bunu kendi yoldaşlarıma söylemeyeceğim. Açık olarak söylemeyeceğim. Ancak bu konuda iyi değildik, diyebilirim. Nede olsa dünyadaki en büyük altıncı silahlı güçlerine karşı savaşıyorduk. Güney Afrika dünyanın altıncı büyük gücüydü. Ancak iki başarı alanımız diplomatik topluluk içerisinde gerçekleşti. Oliver Tambo, eski başkanımız, Birleşmiş Milletler'i seferber edebildi. Avrupa ülkelerinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde Reagen vardı o dönemde. Kennedy'ler döneminde ve Demokratlar'la bunu yapabildik. Ama uluslararası topluluğun desteğini, eğer mücadelemizi insan hakları temelli yapmasaydık onların desteğini alamayacaktık. Yani siyahların beyazlar üzerine üstünlüğü gibi bir argümanla yapamayacaktık. Mandela çok önemli bir katkıda bulundu. Sadece siyah insanlar Apartheid'ın mağdurları değildir demişti. Beyaz insanlar da mağdurdur. Çünkü sistemin içerisinde takılıp kalmış durumdalar. Evet bazı ayrıcalıkların tadını çıkarıyorlar ama bu onları, yani düşmanlarımızı da insanlıktan çıkarıyor. Şüphesiz iki tarafı da, farklı bir şekilde insanlıktan çıkarıyor.

Çok ilginç bir şekilde şunu söyleyeyim ki, Mandela'nın hapishaneden çıkarılması Berlin Duvarı'nın çökmesinden sonra oldu. Yani tarihi olarak Sovyetler Birliği'nin desteği vardı. Amerikalılar istemedi. Reagen'ı hatırlayın. Bizleri istemiyordu. Aslında bizi Doğu Blok'u destekledi. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra bizim özgürlüğümüz de duvarın çökmesinden sonra geldi. Bu anlamda gerçekçi olmamız gerekiyor beklentilerimiz noktasında. Eğer bir anlaşmaya varmazsak ve bu anlaşma insan hakları temelli olması gerekiyor ve düşmanlarımızı da katması gerekiyor. Bizim yüz yüze kaldığınız gerçeklikler buydu. İdeal değildi ama bu dersleri öğrenmemiz gerekiyordu. Ve sivil toplumdaki birçok müzakereci de bunu çok iyi bilir. Bizim çok zor şekilde öğrendiğimiz bir dersti bu. Bazen barış ve adalet aynı şey olmayabiliyor. Tabii ki biz adalet de olmasını istiyorduk. Şöyle diyebiliyoruz: o korkunç bir insan, bu berbat bir insan diyoruz ancak adalet adına bazı insanlarla bir mutabakata varmamız gerekebiliyor ve bu psikolojik olarak çok korkunç bir şey. Ama eminim Roelf Meyer de benimle bu konuda mutabıktır; belki de liderliğin en zor kısmı kendi destekçilerimizi ikna etmek ve onların beklentilerini şekillendirmek oldu. Tabii ki sizlerin muhalifinizle konuşmak basittir. Ama kendi destekçilerinizle




bütün bu seneler içerisinde düşmanlarımızla bir araya gelmemiz gerekiyor dediğimiz zaman gerçeklik bir anda bize vuruyor. Bunu daha önce söylediğimi biliyorum. Çarpıcı olduğu için bir kez daha vurgulamak istedim.

Evet, öğleden sonra da tartışacağız. Sivil toplumun da rolü tam olarak burada. Siyasetçiler bazen çok ödlek olabiliyor, ben dahil. Ama sivil toplum bize yardımcı oldu. İlk olarak toplumda bir gerçekçilik hissi yaratarak oldu. Bu erişilebilir bir şey. Aynı zamanda beklentilerimizi ve ihtiyaçlarımızı da belirlemiş oldu. Bizler insanız. Adapte olabiliyoruz Ve tabii ki sorumluluk da var burada. Çok önemli bir konu da, herhangi bir siyasi mutabakatın yukarıdan zembille inmeyeceği gerçeği. Kişiler bir araya gelecek ama sivil toplumu da işin içerisine katan. Birkaç kişi bir yere gidip bir masada çözmeyecek sorunu. Sivil toplumun katkısı Güney Afrika'da, tabandan tavana doğru bir çözümün gelişmesinde çok büyük bir yardımda bulundu ve burada mucize derken pekala mucize diyelim diyoruz ama olay şu: Güney Afrika'daki başarının en önemli boyutlarından bir tanesi tabandan gelen bir yaklaşım olması oldu.

Aynı zamanda birkaç başka önemli şeye de değinmek istiyorum. Bu bir beyaz siyah çatışması demek çok kolay bir şey. Çok popülist bir şey. Bizim kendimize sorduğumuz soru şu. Roelf ile birlikte de konuşurken ve diğer çalışmalarla ilgili olarak da her zaman kendime sorduğum soru şu. İsrail'deki çatışmaya bakıyorum, başka yerdeki çatışmalara baktığım zaman şunu söylüyorum: Neden İngilizler tarafından infaz edilen kişilerin dokümantasyonu yapılmamış? "Afrikanerler" İngilizler tarafından çok kötü baskılandı. Ama onlar aslında şu anda gücü kullanıyorlar ve aynı mekanizmayı kullanıyorlar. Afrikanerler veya Afrikanlar, yani Afrika'daki beyazlar. Almanya'da Yahudiler çok kötü bir durumda bırakıldı ve İsrail'de aynı şeyi yapıyorlar. Bu ne demek oluyor? Ve bizim de başa çıkmamız gereken sorunlardan bir kısmı da bu yöndeydi. Sürekli

olarak bu soru ile karşılaştığımız zaman bir korku ensede tabii ki ortaya çıkıyordu. Bu korku, Roelf ve benim korkumuz kendimizle ilgili korkumuz vardı. Çünkü kendi destekçilerimize, yıllar içerisinde sadece beyaz kadınlara tecavüz ettiğimiz ve sadece cinsel bir arzumuz olduğu gibi bir şiar vardı. Düşmanlarımız böyle şeyler söylüyordu. Kendi korkularımızla yüzleşmemiz gerekiyordu ve bu korkulara bir cevap vermemiz gerekiyordu.

Belki de ben böyle söylemeyeceğim belki ama birçok kişi böyle söyler ama Roelf'le kendi aramızdaki, Mandela arasındaki kişisel ilişkiler en büyük başarıya götürdü bizi. Tartışmaya başladığımız zaman, aynı masaya oturup herkesin insan olduğunu görmeye ve korkularımızın da benzer olduğunu görmeye başladığımız zaman ve de düşmanımız tarafından yaratılan imgenin o kişiyle iletişime girdiğiniz zaman yıkıldığını gördüğünüzde başarılı olursunuz.

İki kötü dönemden geçti özellikle müzakereler noktasında Güney Afrika. Bir tanesi Boipatong bölgesinde bir katliam yaşanmıştı 1992'de. 'Yeter artık' deniyordu. Televizyonda şöyle diyorduk. Hani bu konuyla nasıl ilgilenebiliriz diyorduk. Bu ilişkileri bir arada kurduk. Çok korkunç bir dönemde nasıl müzakere yapabiliriz diyorduk. İkincisi de Chris Hani'nin, çok sevilen birinin öldürülmesiydi. Bu dönem çok korkunçtu ve orada bir liderlik göstermeniz gerekiyordu. Kendi destekçilerimize dönmemiz gerekiyordu ve onlara: 'Evet sevdiğimiz bir insanı öldürdüler ama biz kanla cevap verirsek o tuzağa düşmüş olursunuz. Öncelikle ülkeyi düşünün.' Bütün bunlar sizin önünüze çıkacak engellerdir. Şunu size göstermek istiyorum. Bazen sizin liderliğiniz müzakerelerde o kadar gerekmeyebilir. Kendi destekçilerinize konuşmanız konusunda liderlik gerekebilir. Çünkü gerçeklik orada meydana geliyor.

İki şey daha söylemek istiyorum ve bu öğleden sonra da konuşmaya devam edeceğiz zaten. Benim öğrendiğim en büyük derslerden bir tanesi ve en büyük hatalardan bir tanesi sizin düşmanınız homojen değildir. Düşmanınız içerisinde iyi insanlar var. Acı çekmiş insanlar var. Kötü insanlar var. Ama iki taraftan da Güney Afrika hikayesinin başarılarından bir tanesi de bu ılımlıların merkezi olduğu bir nokta yaratabilmek. ANC'de biz müzakere yapmaya çalışırken bizim kendi destekçilerimiz kilisede öldürülüyordu. Roelf'in insanları da, yani sağcılar, orduda bulunan insanlar da çok kötü şeyler yapıyorlardı. Kontrol etmeleri çok zordu bu insanları. Burada ılımlıların çok güçlü bir merkezini yaratmak ve kendinizi ve kendinizin karşısındaki bir yere getirmemiz gerekiyor. Bu şekilde ekstreme yer verilmesi. Bu şekilde Güney Afrika'da başarı hikayesini yaratabildik. Demokratik ilkeler etrafında birleşmiş, insan haklarını temel alan insanlar düşmanınız bile olsa bir araya getirmeniz gerekiyor. Tek çıkış noktanız bu. Ve sizin başarınızın, başarısızlığınızın ölçütü de bir insan hakları meselesi haline geliyor.

Ve son olarak söyleyeceğim şu: ANC son sekiz senedir neredeyse bizi yok edecek bir başkana, -Jacob Zuma'ya-

sahipti. Şimdi yeni başkanımız -Cyril Ramaphosa-, yeni bir şafak dediğimiz bir kişi. Benim bulunduğum ve benim artık tanıyamadığım bir hareket olmuştu. Sekiz sene içerisinde kim bizi kurtardı? Sivil toplum ve güçlü demokrasi kurumları bizi kurtardı. Ve hesap verebilirlik tabii ki. Bağımsız bir yargı tarafından ve demokrasi kurumları. Ve sivil toplum bizi hesap verilebilir halde tutmaya devam etti. Siyasetçiler, Güney Afrika konusundaki hikayeyi kendilerine addederler ama ben sivil toplum bunu başardı demek istiyorum. Teşekkürler.

**Sedat Yurtdaş** – Değerli konuklarımız ilk konuşmalarını tamamladılar. Bundan sonraki süreçte katkılar, sorular alacağız. Ancak mümkün olduğunca kısa, net ve tekrardan kaçınmak suretiyle olsun, lütfen. Bir ara da vereceğiz. Ara vermeden önce, 2. bölümün tartışmalarının rahatça yapılabilmesi için basına kapalı olacağını hatırlatalım.

Şimdi sözü, aslında kanayan yaralarımızın olduğunu söyledik. Süren açlık grevleri ölüm oruçları ve aslında bütün bu sürecin en büyük acı çekenleri olarak anneler. Tükenmeyen gözyaşları, acının sınırının olmadığı bir yerde de ilk sözü Barış Anneleri'ni Tutuklu ve hükümlü yakınlarını temsilen toplantımıza gelmiş olan Sayın Yıldız Doğanay'a bırakıyorum. Söz sizde:

**Sedat Yurtdaş** *(Yıldız Doğanay'ın Kürtçe konuşmasını çeviriyor)* – Cezaevlerinde Mart başından beri, üç aydır açlık grevlerinin devam ettiğini, zindanlarda açlık grevinde olanların cenaze olarak kendilerine gelmemesini istediklerini, bir kardeşinin ve iki çocuğunun bizzat bu açlık grevinde olduğunu, barış istediğini, annelerin gözyaşına son verilmesini istediğini ve bunun için herkesin katkısını istediğini söyledi.

Teşekkür ediyoruz ve oturumun bu bölümünü şimdilik kapatıyoruz. 10 dakika ara verelim daha sonra basın olmadan tartışmalara devam edeceğiz.

**Sedat Yurtdaş** – Şimdi de aslında söz isteyen arkadaşlar işaret buyursun. Bir de esasında bu çalışmayı kitaplaştıracağız. Burada söylenen her sözün değerli olduğuna inanıyoruz ve bunun kalıcı bir şekilde bir belgeye dönüşmesini arzuluyoruz. Bu tecrübelerin de esasında önümüzdeki dönemde devam etmesi için de çalışacağız. Dünyadaki çatışma alanlarından, yani bu İspanya, İrlanda ve diğer çatışma alanlarından da deneyimlerin yeniden paylaşılması için çalışmalarımızı sürdüreceğiz. Dolayısıyla her söz alan arkadaş kayıtlara eksik geçmemesi bakımından temsil ettiği sivil toplum örgütünü ya da aktivistse kendisini tanıtarak söze başlasın, lütfen. Şimdi ilk sözü bir yazar arkadaşa, şair arkadaşa Hicri İzgören'e vermek istiyorum. "Girişte kayıt olurken, temsil ettiğim kuruma çizgi çektim. Aslında "şiir örgütü" diye yazacaktım" diyor. Söz sizde Şiir Örgütü'nün şairi:

**Hicri İzgören** – Sadece kısa bir şey ekleyeceğim. Bir üçüncü gözden söz etmedi konuşmacı değerli dostlarımız. Bu konuda birkaç şey öğrenebilir miyiz? O süreçler içerisinde başka ülkelerden ya da diyelim ki misyon olarak başka yerlerden üçüncü gözler oldu mu? Teşekkür ederim.



**Sedat Yurtdaş** – Mikrofon yanınızdayken hemen Aydın Selcen Bey'e sözü verelim. Bir süre soru alalım böyle, sonra konuklarımız topluca cevap versinler. Belki daha aydınlatıcı olur.

**Aydın Selcen** – Değerli başkan İngilizce konuşayım mı yoksa Türkçe söyleyeyim tercüme mi yapılır?

**Sedat Yurtdaş** – Bence İngilizce konuşun, önemli olan soruyu doğru anlamaları.

**Aydın Selcen** – *(Gazete Duvar/Artı Tv ve Medyascope)* Öncelikle bu toplantıyı organize ettikleri ve bizi burada ağırladıkları için DİTAM'a teşekkür ediyorum. Sayın Meyer ve Sayın Bhabba'ya da zamanlarını ayırıp buraya kadar geldikleri için teşekkür ediyorum. Ben 2 saatten daha kısa süren bir uçuşla İstanbul'dan geldim bu arada. Her iki konuşmacıyı da dikkatle dinledim. Oldukça özet ve anekdotsal bir biçimdeki konuşmaları şöyle algıladığımı söyleyebilirim. Bir noktada Güney Afrika ülkesini yönetilmez kılan bir hareket vardı. Ülkeyi iç savaşın eşiğine kadar taşıdı. İç savaşın o dönem için kaçınılmaz göründüğüne neredeyse ikna olmuştunuz. Hatta siyasi şiddet 1992-94 arasında daha da arttı. Bu açıdan sivil toplumdan insanlara ihtiyacınız oldu. Bunların içerisinde kiliseden piskopos vardı. Liderlik çok önemliydi. Nelson Mandela burada özellikle çok önemli bir rol oynadı. Her ikiniz açısından da işin bu yönünden biraz bahsetmenizi rica edecektim. Şiddetin artması noktasında, hükümeti müzakere masasına çekmekte en güçlü baskı aracı nereden geldi?

Yine konuşmanızdan şunu anladım. Bütünüyle barışçıl yöntemler kullandınız. Ama şiddet seviyesi de bir şekliyle, aslında müzakere masasını mümkün kılan şeydi. Çok dikkatli bir şekilde Sayın Bhabba'yı da dinledim. Her ikinizin de bir miktar bu konu üzerinde durmasını rica ediyorum. Bu noktada sizler müzakere masasının karşılıklı taraflarında otururken neler düşünüyordunuz ve Güney Afrika'daki gelişmeler bugünden bakıldığında, kurumsal demokrasi

yahut da demokratik kurumlar açısından, politik olarak, özellikle toplumsal uyum açısından sizin beklentilerinize uygun olarak mı gelişti? Siz İçişleri Başkanı yardımcısıydınız. Gündelik hayatta, sokaklarda, güvenlik açısından nasıl şeyler değişti? Bu sizin beklentilerinize uydu mu? Aynı zamanda Güney Afrika'nın bugün ulaştığı nokta sizin vizyonunuzun içerisinde miydi?

Türkiye'deyiz, Diyarbakır'dayız şu anda. Güney Afrika'daki deneyiminizin uluslararası arka planı, doğru anladıysam, iki şeyden oluşuyordu. Bunlardan bir tanesi Angola, Zimbabve, Mozambik ve Güney Afrika'nın bir anlamda bu barış ve özgürleşme arayışında en sona kalan ülkeler olmasıydı. Ama kaçırmadıysam ikiniz de Soğuk Savaş'tan bahsetmediniz. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile sismik bir değişiklik gerçekleşti. Deprem büyüklüğünde bir değişiklik gerçekleşti. Burada ilk giriş konuşmalarının birinde de belirtilmişti. Emperyalist eğilimler, Kürt meselesinin bu ülkedeki mevcudiyeti açısından bir tür hayalet şeklinde yaşamaya devam ediyor. Elbette ki, bugün I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dünyada yaşamıyoruz ama ne zaman ileriye doğru bir adım atılmaya çalışılsa, uluslararası ilişkilerimizin arka planında yeni şeyler ortaya çıkıyor. Suriye'de savaş devam ediyor. Hem İran'da hem Irak'ta sivil haklar mücadeleleri devam ediyor. Bu ülkelerin hepsinde Kürt popülasyonu var. Belki bu ikisi ile karşılaştırdığımız zaman Türkiye'nin gelişmekte olan bir demokrasi olduğunu bile söyleyebilirim. AB ülkeleri ile karşılaştırdığımızda bütünüyle farklı bir manzara ile karşılaşmamıza rağmen. Aynı zamanda da Soğuk Savaş arka planına baktığımız zaman, bizim arka planımızda hala 100 yıldan uzun bir süredir bir emperyalist arayış devam ediyor. İnsanların ruhlarında ve zihinlerinde hala yaşayan bir düşünce bu: "Büyük güçler, emperyalist güçler" gibi... Bu bağlamda farklılıkları bizimle paylaşabilir misiniz? Bir kez daha konuşmalarınızı çok faydalı ve aydınlatıcı bulduğumu söylemek istiyorum. Burada bulunmak bizim için bir ayrıcalıktı gerçekten de.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkür ederiz. Şimdi, ömrünün en az 20 yılını barış için harcayan ve aynı yolda devam eden Barış Meclisi Başkanı Hakan Tahmaz'a sözü veriyorum.

**Hakan Tahmaz** – Öncelikle her iki konuğa çok teşekkür ederiz. Herkesin, Türkiye dışından insanların Türkiye'ye gelme konusunda tereddütlü davrandığı bir süreçte, malum son bir haftadır kritik bir süreç yaşıyoruz, o açıdan da bize gelip deneyimlerini paylaşmaları çok değerli. Yararlandığımız, yakından takip ettiğimiz, Türkiye açısından yakından takip edilen bir deneyim. Ben, belki bizim başaramadığınız bir konuya değinmelerini isteyeceğim. Müzakereler ve çözüm sürecinde ne tür kurumlar ve kurallar belirlediler? Hangi aşamalarda belirlediler? Bunların içerisinde sivil toplum kurumlarının yeri ve ilişkisi neydi? Üçüncü soru da kriz anlarında ne tür kurumları ve ilişkileri devreye sokarak çözüm yolunda devam ettiler ya da krizin aşılmasına vesile oldu diye sormak istiyorum. Çünkü bizim kısa süre önce yaşadığımız, 2013-2015 sü-

recinde, en fazla tartıştığımız çok da başarabildiğimizi, şahsen Barış Vakfı olarak söyleyemediğimiz, bu konuda yoğunlaştığımız, bir süreç yaşadık. Yani kuralsız ve kurumsuz bir çözüm sürecinin mümkün olmadığını biliyoruz. Kendi deneyimlerinde bu üç soru etrafında, krizin aşılmasında ne tür ilişkiler, kurallar ve kurumlar çalıştırdılar? STK'ların süreç içerisinde hangi aşamada oluşturulduğunu da öğrenmek istiyorum. Çeşitli kurumları ve belirlenen kuralları anlatılırsa sevinirim. Teşekkür ediyorum katkılarından dolayı.

**Sedat Yurtdaş** – İzmir Kent Konseyi'nden ve aynı zamanda kısa bir süre önce DİTAM'ı davet ederek, ki ben katılmıştım, "barış ağı"nı İzmir'de bölgesel olarak kurmak için bir çaba içinde olduklarını da bildiğim, Sayın Mete Hüsünbey'e söz veriyorum.

**Mete Hüsünbey** – Teşekkürler. Öncelikle böyle bir ortamı paylaştığın için çok mutluyum. Değerli konuşmacıların söylemleri bence çok etkili ve değerliydi. DİTAM'dan belki şöyle bir ricam olabilir. Kitap olarak bastıracağınızı söylediniz ama bu konjonktürde de bizim işimize de belki yarayabilir. Bu konuşmaları bir şekilde bizlere ulaştırabilirsiniz belki daha yararlı olabilir. Benim soracağım soruyu Hakan hocam da sordu aslında. STK'ların rolünü biraz daha örneklerle açıklayabilirler mi? Tekrar teşekkür ediyorum.

**Sedat Yurtdaş** – Sayın Levent Korkut söz istemişti.

**Levent Korkut** – Şimdi, tabii... 1990'ların ortamında gerçekleşen süreç; çatışma çözümü anlamında, ırkçılığın ortadan kaldırması anlamında bir başarı hikayesi. Daha sonra demokrasi ve anayasal süreç... Anayasal süreç önemli. 96'da anayasa yapılıyor. O da ciddi bir başarı sayılabilir. Çünkü şu anda Güney Afrika Anayasası, özellikle bazı maddeleri açısından, ben de bir anayasa hukukçusu olduğum için söyleyebilirim, dünyada dikkat çekilen, altı çizilen bir anayasa haline geldi. Ancak bugüne baktığımızda ciddi bir problemin hala olduğunu görüyoruz. Güney Afrika ekonomisi ciddi zorluk yaşıyor ama bu zorluğun asıl kısmını siyahlar yaşıyor. Yüzde 27'ye varan bir işsizlik oranı var. Sürecin ürettiği, evet bir siyah iktidar var ama bu siyah iktidarın oluşturduğu bir siyah elit oluştu ve siyah zenginler diyebileceğimiz bir katman var. Bir anlamıyla siyahlarla beyazlar arasında sağlanan siyasi eşitlik, gerçek eşitliğe dönüşememiş durumda. Toprak reformu hala gerçekleşmiş değil. Bu ileriye yönelik olumlu sinyaller vermiyor. Yeni seçimler oldu. Ramaphosa ne yapacak bilmiyoruz ama sadece sorunu, çatışmayı çözmek yeterli değil ki bunu da ileride bizler yaşayabiliriz. Bizler o aşamaları görmediğimiz için pek düşünüyorsunuz henüz ama yani Türkiye'de sorunun o aşaması henüz elimizde değil. Fakat bizim için de ders, önemli bir örnek Güney Afrika örneği. Böyle giderse siyahların içinde bulunduğu çöküntüden kurtulmaları çok zor. Bunu düzeltecek bir başka adıma ihtiyaç var. Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?

**Sedat Yurtdaş** – Türkiye'de ve dünyada barış süreçlerini de yazmış Ayşe Betül Çelik. Sonra cevaplara geçeceğiz, bunları bir toparlayalım.

**Ayşe Betül Çelik** – Benim sorum Sayın Roelf Meyer'e. Burada zihinlerin bir araya gelmesinden bahsettiniz. Bir noktada Sayın Bhabba ile sizin zihninizin ortada buluştuğunu söylediniz. Sayın Bhabba da paradigma değişiminden bahsetti. Düşmanı başka bir gözle görmek, başka bir perspektifle görmek dedi. Tırnak içinde söylüyorum. Her ikiniz de üst düzey liderlerdiniz. Liderler de kişisel hayatları hakkında pek konuşmak istemezler ama ben biraz kişisel bir soru sormak istiyorum. Kişisel Paradigma değişikliği ne şekilde gerçekleşti? Buna hangi faktörler katkı sundu? Yoksa tanrıyı mı gördünüz de, Sayın Bhabba'nın söylediği gibi bu süreç bir orta noktaya erişti?

**İsim belirtmeyen bir dinleyici** - Ben hem DİTAM'a hem de kıymetli konuşmacılarımıza çok teşekkür ediyorum. Tabii zoru başarmış insanlar ve bizim için de çok önemli, ilham verici anekdotlar dinliyoruz. Her dinlediğimizde yeni bir şey öğreniyoruz. Benim sorum şu şekilde olacak: İki taraf var. Yani bir Ulusal Kongre, bir de hükümet ve devlet var. İki tarafın barışı istemeyenlere karşı bir tutum sergilemesini bir şekilde daha anlaşılabilir buluyorum. Ama her iki tarafın da kendi içinden barışa karşı olanlar da vardır mutlaka. Hem kongre açısından hem hükümet ve devlet açısından. Ve bu barışa karşı olanların, dünyadaki birçok tecrübe de incelendiğinde, sadece tarafların karar mekanizmalarında olanlar değil, aynı zamanda sosyolojilerinde, tabanlarında kendi networklerinde de olduğunu biliyoruz. Yani NGO'ların (STK'ların) inşa edici, pozitif yönünün dışında, kimi zaman engelleyici, bozucu, negatif yönü ile de karşılaştılar mı? Karşılaştıklarında bu sorunu nasıl aştılar? Teşekkür ederim.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkür ederim. Şimdi Roelf'e önce sözü verelim, sonra da Sayın Bhabba soruları cevaplasın.

**Muhammed Bhabba** – Roelf hep aynı şeyi yapıyor, önce sözü bana bırakıyor. Sizin sorularınız az çok aynıydı zannediyorum. Özellikle en zenginle en yoksul arasındaki ayrımın çok yüksek olduğu bir yerden bahsediyoruz. Dolayısıyla sizin bahsettiğiniz meseleyi bir miktar daha geliştirmek istiyorum. Toprak reformu, toprağın geri verilmesi, işsizlik vb. meseleler. Bunlar üzerine gerçekten çok düşünüyorum. Belki yeterince iyi yapmadık, yeterince yapamadık. Peki, yapamadıysak şu an bunu yapabilecek fırsatımız var mı? Daha önceki sunumda şunu söylemiştim: Dünyanın kendine çok has bir bölgesinde yaşıyorduk, müzakereler bölgesinde. Ve müzakere edebileceğimiz kadarını müzakere ettik.

Toprağın özel mülkiyeti konusunda büyük bir tartışma gerçekleşti müzakereler döneminde. O dönemde burada topraklara el konulması, büyük bir engel oluşturuyordu. Burada negatif bir eksi ikilik bir ticaret oranından bahsediyorduk. Burada ekonomik bir erime söz konusuydu ve bu ekonomik erimeyi görüyorduk. Dolayısıyla şunu rahatlıkla kabul edebilirim ki, evet, özellikle işin ekonomik tarafında keşke daha fazla şey yapabilseydik. Keşke biraz daha bastırabilseydik. Ama Güney Afrika'daki pek çok yatırım ABD'den geliyordu ve o dönem Çin sadece yeni yükselmekte olan

bir güçtü. Şimdiki gibi devasa boyutuna sahip değildi. Ellerimiz bağlıydı. Daha fazla şey yapabilip yapamayacağımız bu uluslararası bağlama bağlıydı. Ama her zaman aklınıza tuttuğumuz bir mesele buradaki başarısızlıklarımız olduğu. Bunu söylemek istiyorum.

İkinci olarak, güçlü bir siyah orta sınıf yaratma meselesi. Bu ideolojik olarak yelpazenin sol tarafında yer alan yoldaşlarım için çok iyi bir teklif değildi. Ama iyine de ekonominin bir parçası için bu orta sınıfa ihtiyacımız vardı. Şimdi aradan geçen yirmi beş yıldan sonra, burada bir avuç, sınırlı bir başarıdan bahsedebiliyoruz. Büyük bir başarıdan bahsedemiyoruz. Ekonomik olarak güçlenmeyi denedik. Hükümetle toplumsal cinsiyeti ve cinsiyeti rengi göz önünde bulundurarak hareket etmeye çalıştık ancak istatistiklerimize bakacak olursak aslında Malezya'nın da o kadar sene sonra başarılı olmadığını görürüz. Malezyalılar şöyle diyorlar: siz ekonominizin yapısını bu şekilde değiştirebileceğinizi düşünmeyin diyorlar. Çok istismar edildi. Bizler bir siyah elit yarattık, doğru söylüyorsunuz bu konuda. Refahı da herkesle paylaşmayan bir elitti bu. Ama bu işin kötü taraftadır. Aynı zamanda size bir başka tarafı da sunmak istiyorum müsaadenizle. Sizlere bir takım istatistikler vereceğim ve bunu çok dahice yapmayacağım.

Burada yükselen siyah orta sınıf 1994'te %0.1'den bugün yaklaşık %15 ila %16'ya ulaştı. Beyaz işletmeler, siyah alım gücü olmaksızın hayatta kalamaz. İdeolojik kısmı bir yana, sizin söylediğinize dayanarak da burada belki kutlayabileceğimiz bir şey olabilir diyoruz. Belki çok az olmuş olabilir. Belki domino etkisi de var burada. Size istatistik vereceğim şimdi. 4 yıl önce Güney Afrika dünyada muhasebecilik açısından ikinci sırada yer alıyordu. Afrikalı kadınların, dünyadaki en iyi ikinci kurum olarak görünen yerde, onların istihdamı %400 ila 500 artmıştı. İşleri farklı görmeyi sevdiğimi söylerim hep. Ancak bu gelecek nesillerin de önünde olan bir yol var. Ancak çoğunlukla tabii ki orada, sınıf söz konusu ve ekonomiden dışlanmış çok büyük bir insan grubu var. Bu kişilere değinecek olmazsak sorun olur. 2008'de Güney Afrika'daki ekonomik kriz için suçlanabiliriz tabii. Ancak Cumhurbaşkanı o zaman bizim yaralarımızı çok iyi anlayamadı, okuyamadı, bu konuda utanıyoruz. Evet, GINI indeksi/katsayısı gibi bazı sorunlara hala değinmedik.

Toprak konusuna gelecek olursak sizlerle bazı önerilerimi paylaşmak istiyorum. Siyasi çözümler siyasi çözümlerdir. Ancak politikaların gerçekleşmesi açısından devlet misyonu olmazsa, o zaman bırakabilirsiniz bile. Ve biz çok hatalı bir şey yaptık. Roelf ve ben. Bütün Apartheid hükümetindeki zayıflıklara baktık, çok güçlü bir idaresi vardı. Belki de dünyadaki en iyilerden bir tanesiydi. Ve birçok sebepten dolayı da fırsatçılık vardı burada. o idarenin kalitesinden feragat ettik liyakate değinmeyerek. Ve sonunda şöyle bir şey oldu. Burada yeteri kadar arazi geri verilebilir mi konusu değil bu. Bir devletin bu başvuruları işleyebilmesi bir sorun. Çünkü burada bekleyen insanlar hükümet sisteminde tıkanmış durumda ve bizim suçlan-



mamız gerekiyor burada. Çünkü bir mükemmeliyet noktasına erişemedik idaremizde. Ne kadar harika politikalarınız olursa olsun sizler politikalarınızı gerçekleştiremiyorsanız unutun o zaman. Biz Güney Afrika'da bunu birkaç alanda gördük. Ben bunu kabul edecek ilk kişilerden bir tanesiyim. Biz çok kritik bir hata yaptık diyebiliyorum burada.

Sivil toplumla ilgili olarak da; eğer sivil toplum olmasaydı ve son 8 senede güçlü kurumlarımız olmasaydı Apartheid'ı yıkmayı başaramayabilirdik ve aynı zamanda bir önceki Cumhurbaşkanı da özellikle Hristiyan topluluğu ikna etmeyi başardı. Biz bunun için savaşmadık demişlerdi. Bir takım STK'lar vardı ve bizim anayasamızda da geçen çok güçlü bir kurumlaşmaya gittiler ve cumhurbaşkanını indirebildiler. Yani tabii ki daha iyi yapabilirdik diyebileceğimiz birçok şey var ama aynı zamanda bazı durumlarda yapıyı değiştirmezseniz, ekonominizin yapısını değiştiremezseniz sorun çıkacaktır. Burada umutlar var tabii. Umuyoruz ki bunlar gerçekleşir. Geçmiş cumhurbaşkanına kıyasla şimdi daha fazla hesap verebilirlik durumumuz var. Ancak ekonomik meselelere henüz yanıt vermedik. Üç şey paylaşmak istiyorum: Birincisi, güçlü kurumlarımızın ülkeyi kurtarmış olmasından dolayı mutluyuz. İkincisi, meritokrasi, yani liyakate dayanan bir sistemden feragat ettiğim için çok pişmanlık duyuyorum. Üçüncüsü de, bizler siyah insanları güçlendireceğimizi umuyorduk ancak olmadı. Çünkü insanları unutuyorsunuz. Elit bir sınıf yaratıyorsunuz siyahlar içerisinde. İnsanlar siyasal iknaya rağmen bireycidir. Bu konuda sizinle çok samimi olarak fikirlerimi paylaşmak istedim.

**Roelf Meyer** – Evet. Sözü bana mı bırakıyorsun? Pekala, sayın moderatör bazı önemli soruları yanıtlamama müsaade edin zamanımız varsa.

İlk soru üçüncü taraflarla ilgili bir soruydu. Müzakerelerde üçüncü taraflar var mıydı? Hayır, yoktu. Hatta kolay-

laştırıcılar da yoktu, medyada da yoktu. Bence bizdeki başarının kilit noktalarından bir tanesi şuydu: Bizler kendi sorunlarımızın sorumluluğunu aldık ama aynı zamanda ortak bir gelecek arayışında ve bu gelecek arayışındaki sorulara yönelik çabalarımızda başarılı olduk. Yani müzakerelerde ne zaman bir sorun çıksa, ne zaman yıkılacak olsa gözlerimizin içine bakarak şöyle diyorduk: Evet, şimdi bu sorunun üstesinden gelmek için ne yapacağız diye birbirimizin gözüne bakıyorduk. Dışarıdan gelen kimse olmadı, medya da işin içine girmedi, Birleşmiş Milletler bile çok öncü bir rol oynamadı. Evet, Birleşmiş Milletler sürekli olarak iyi öneriler veriyordu. Şöyle durumlar hatırlıyorum. Birleşmiş Millerler Genel Sekreteri de arada angaje oluyordu. O sırada Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Butros Gali'ydi. Biz onun kılavuzluğundan ve önerilerinden de faydalandık. Benzer şekilde başka kilit kişiler vardı sürecin içerisinde, dünyanın geri kalanından.

Ancak medya açısından bir aktör yoktu. Bana soracak olursanız; uzun, kalıcı bir barış süreci nasıl olur derseniz, medyayı dışarıda tutun derim. Çünkü bu, normalde insanların kendi sorumlulukları üzerine almasının önüne geçebiliyor. Eğer Ortadoğu'daki en büyük sorunlardan bir tanesi nedir diye soracak olursanız, aynı şeyi söyleyeceğim. Sürekli olarak altını çizdiğimiz bir şeydir bu ve bu tavsiyeyi de Kürt meselesindeki çözüm arayışı ile ilgili olarak da tekrar etmek istiyorum.

İkinci soru; Güney Afrika'da değişimi ne getirdi sorusuydu. Buradaki isyan, başkaldırma Muhammed'in ve yoldaşlarının Güney Afrika'daki değişimi sağlamasının ve buradaki şiddetin rolünü soracak olursak, inkar edemeyiz ama tek faktör bu değildi tabii ki. Üç ana faktör daha vardı buradaki değişimi sağlayan. Bir tanesi, uluslararası topluluğun Apartheid'a karşı tutumuydu. Apartheid dünyanın bakış açısında en önde olan sorundu ve Apartheid'ı gerçekleştirmiş olan rejimden kurtulmak gerekiyordu. Böyle bir bakış açısı vardı. Bu da çok kapsamlı bir takım önlemlerin, bir takım cezai yaptırımların yolunu açmış oldu.

İkinci olarak, ANC uluslararası bir kurum olarak çok iyi organize olmuştu. İnsanlar şunu unutuyor. Güney Afrika hükümetinden daha fazla ülkede temsiliyeti vardı. Yurtdışındaki misyonları düşünecek olursanız, dünya kamuoyunu etkilemek anlamında ANC çok iyi organize olmuş bir yapıydı.

Üçüncü faktör de, iç isyanların yanı sıra beyaz topluluk da kendi fikirlerini değiştirmeye başladı. Ben de değişmeye başladım ama bu 1980'lerin sonundaki genel ortam bu şekildeydi. Çoğu beyaz Güney Afrikalılar artık bir değişimin olması gerektiğinin farkına varmıştı.

De Klerk o sırada başkandı, liderliği eline aldı. Mandela ile bir barışçı çözüm sürecini başlatacağım dediği zaman beyaz topluluğun yüzde yetmişinin desteğini kazanmıştı. Yani burada aynı zamanda barışçıl faktörlerde de böyle bir değişimin gerçekleşmesinde önayak oldu diyebilirim. Ve aynı zamanda sivil toplumun ve STK'ların yapabilecekleri noktasında bir şeyin altını çizmek isti-

yorum. Sivil toplumun, özellikle beyaz topluluk içerisinde etkisi büyüktü. Hükümete şöyle diyorlardı: Eğer değişmezseniz biz size liderlik yapmaya başlayacağız. Apartheid yıllarında bu söylenmeye başlamıştı. Ve beyaz hükümet üzerinde doğrudan baskı vardı. Kendi açımdan da konuşabilirim. Çünkü ben o Hükümetin bir üyesiydim ve baskıyı hissedebiliyordum. Bu baskı faydalıydı. Benim gibi kişiler bu baskıdan faydalandı. Çünkü bizim görevimizi şekillendirilmiş oldu. Ama dini topluluk, sivil toplum kuruluşları ve bu yöndeki kurum ve kuruluşlar hükümete şöyle dediler: Eğer siz de değişmezseniz, biz size değişimin yolunu gösteririz.

Pekala, sonrasında ne oldu? Şimdiki durum nedir diye soracak olursak; Muhammed'in söylediklerine ek olarak şöyle söylemek istiyorum. Mandela'dan beridir doğru yöne evrildiğimizi söyleyebilirim, doğru yöne gidiyoruz şüphesiz. Mandela'dan sonra, Thabo Mvuyelwa Mbeki'nin zamanında aslında epey de iyi gidiyordu. Yaklaşık %5'lik bir ekonomik büyüme hızımız oldu. Yapıyla ile ilgili olarak da, Muhammed çok nazik bir şekilde Zuma'yı tanımladı ama bence daha çok kötüydü bundan. Zuma yıllarında Güney Afrika muhtemelen refahının %25'ini kaybetti. Somut olmayan anlamda, Güney Afrikalılar %25 daha yoksul oldular Zuma döneminde. Buradaki yağmacılık ve yozlaşma nedeniyle, aynı zamanda yolsuzluk nedeniyle... 9 yıl boyunca Zuma hükümeti içerisinde bunlar yaşandı. Ama sorun şu: Bunun sonuçları eşitsizlik açısından çok vahim oldu. Biz de bunun bedelini ödüyoruz. %25'lik bir ekonomik değer kaybından bahsediyoruz. Özellikle en alt uçtaki insanlar, en fakir insanlar, istihdam edilmemiş insanlar bu konuda en mağdur kişiler. Bizim açımızdan çok büyük sorun yaratıyor ve aynı zamanda sistematik bir sorunumuz da var. Basit bir ifade ile; değişim 1994'te gerçekleştiği zaman, Apartheid'dan demokrasiye geçtiğimiz zaman bir ekonomik sistemi, bizim serbest piyasa dediğimiz, serbest piyasa kapitalizmini yaşıyorduk. Mandela'nın hükümeti de aynı sistemin yürütülmesine devam etti. Geri dönüp baktığımız zaman, müzakerelerin içinde olmuş kişiler olarak, aynı zamanda yeni bir ekonomik sistemin müzakeresini yapmış olmanız gerekirdi diyorum. Ama genel olarak Avrupa'da bilinen sosyal piyasa sistemi tamamen kabul edilebilir olurdu ve Güney Afrika ekonomisi açısından avantajlı olurdu. Bizim değişmemize, dönüşmemize serbest piyasadan farklı bir sisteme değişip dönüşmemizi sağlayabilirdi ve insanlar bunun faydasını görebilirlerdi ama biz bunu yapmadık. Sonuçta çok az kişi bu yeni dönemde fayda elde etmiş oldu ekonomik anlamda. Çok az sayıda siyah insan fayda etmiş oldu. Ancak büyük bir çoğunluk hala o en alt sınırda yaşıyor.

Bir örnek vermeme müsaade edin. Mesela siyah ekonomik güçlenmenin 1994'ten itibaren yürürlüğe girmesi, hakkaniyet hükümleri demek olacaktı siyahlar için. Onları zenginleştirecekti. Tamam, güzel. Böyle söylemek iyi ama çoğunluk pek bir fayda görmedi bundan. Eğer bizler bizim şirketlerimizin karını paylaşma, işgücü ile paylaşma yoluna gitseydik çok büyük bir farklılık yaratacaktı. Bizim buna fayda sağlama-

mız ve insanların güçlenmesi anlamında, Güney Afrika'daki insanların çoğunluğunun güçlenmesi anlamında çok büyük bir farklılık yaratmış olacaktı. Sizinle paylaşabileceğimiz derslerden bir tanesi bu. Bu takip etmek anlamında kötü bir örnek diye kendimize bu şekilde referans verebiliriz.

Ancak hızlıca karşılaştırmalı bir duruma bakacak olursam. Güney Afrika gayri safi milli hasıla olarak 16. sırada. Türkiye ise 14. Sırada. Biz küçük bir ülkeyiz. Çok büyük sorunlar var önümüzde. Ramaphosa başkan oldu bugün. Onun başkanlığı çok önemli, çok büyük bir yük sırtlanmış durumda. Ancak yapabileceğine inandığım bir kişi bu. Tamamen güveniyorum kendisine. Seçimlerden önce kime oy vereceğim diye sormuştu, ben de karşımda olan bu kişiye oy vereceğim. Çünkü ben ona lider olarak güveniyorum demiştim.

Diğer soru şuydu: Soğuk Savaş'ın bitmesi ne anlama geliyordu? Çünkü bizim Apartheid'ımızın bitmesi ile aynı döneme denk geliyordu. Bu pozitif bir faktördü ama bunu tetikleyen şey değildi. Yani Apartheid'ın sonuna gelmesi açısından bir teşvik kesinlikle değildi. Apartheid'in sonlanması ile ilgili olarak ana tetikçilere değiniyoruz ve değineceğiz. Türkiye'de tabii ki bir emperyalizm sorusu var. Bu konuda çok şey söyleyemeyeceğimi belirtmeliyim. Güney Afrika'da kendi emperyalist deneyimlerimiz oldu. Britanya İmparatorluğu dönemine kadar giden bir deneyimimiz var. Ancak sizlerin referans verdiği emperyalizmle ilgili ben burada tartışmalı bir şey söyleme konusunda tereddüt ediyorum açıkçası.

Pekala, kişisel faktörler bir rol oynadı mı, ne tür kişisel faktörler rol oynadı sorusu sorulmuştu. Bana kalırsa nasıl bir etki yaratmıştı? Size bu konuda bir anekdot sunayım. Apartheid döneminde 1980'lerin ilk yıllarında Güney Afrika (belki basit bir hikaye anlatıyor gibi görüneceğim ancak Güney Afrika deneyiminin genelinde çok anlamlı bir şey söyleyeceğim.) bir savaşa sürüklenmişti. Savaş deniyor, bugün Namibya ve Angola diye bilinen ülkeler arasında bir savaş söz konusuydu. O dönemde Güney Batı Afrika'ydı. Güney Afrika'da oradaki manda otoritesiydi, makamıydı. Namibya diye bağımsız bir ülke 1990'da oluştu. 1980'lerde Güney Afrika bir otoriteye sahipti ve bu hükmün gerçekleştirilmesi anlamında bir sorumluluğu vardı. Namibya'da özgürlükçü güçler erken bir evrede bağımsızlık kazanmaya çalışıyordu. Güney Afrika, Namibya ve Angola sınırında angaje olmuş oldu. Ve Güney Afrikalılar çoğunlukla Namibya'yı kendi ülkelerinin bir parçası olarak görüyorlardı. Bir başka eyalet veya il olarak görüyorlardı, Güney Afrika'nın bir ili olarak görüyorlardı.

Ben o dönemde genç bir parlamenterdim, 1980'lerin ilk yıllarında. Ve bu savaş bölgesini düzenli olarak ziyaret ediyordum. Kendi kararımla gidiyordum oraya. Çünkü orada neler olup bittiğini merak ediyordum. Ve bir gün, sanırım 1982 yılı olmalı, Ulusal Parti Parlamentosu'nun bir üyesiydim, Namibya'ya gittim, oradaki askerleri ziyaret ettim, orduyu ziyaret ettim. O sıradaki kumandan şöyle söyledi: *'sizler*




*acaba insanların tutulduğu barakalara gitmek ister misiniz?'* Bu değiş tokuş edilen kişilerin tutulduğu, yani savaşın ortasında kalmış ve tutulan kişileri görmek ister misiniz demişti. Bilmiyorum neden ama onları ziyaret etmek ister misiniz diye sordu. Ben de iyi, ziyaret edeyim dedim. Oraya gittiğim zaman burada tutulan birkaç kişiyle sohbet etme imkanı buldum. Bir tanesi 25 yaşında bir gençti o sırada. Bana bir hikaye anlattı. Ben ona *'peki nasıl oldu da sen bir terörist haline geldin' (çünkü o sırada biz öyle kullanıyorduk, öyle bir terim kullanıyorduk onlar için) 'nasıl bir terörist haline geldin'* diye sorduğum zaman şöyle dedi: *'15 yaşındaydım. Çiftlikte çalışıyordum. Benim annem, babam da emekçi olarak Namibya'nın kuzeyinde çiftlikte çalışıyorlardı. Bir gün, beyaz bir çiftçi ile onun kamyonetinin arkasında bir yere gidiyordum. Bir anda bir yağmur fırtınası meydana geldi. Adam durdu bir köpeği aldı yanına koydu Ben ise kamyonetin arkasında gidiyordum, köpekse yanındaydı. Ben 15 yaşındaydım, o an fikrimi değiştirdim ve ben bir terörist olmak istiyorum dedim.'* Evet, hikaye çok basit duyuluyor. Ama buradaki nokta şu: Bu söylediği şey, aslında Güney Afrika'nın geri kalanında, çiftliklerde gündelik olan bir şey. Gündelik bir gerçek. Bunu hatırlamamın sebebi de şu: benim açımdan da, benim bakış açımı belirleyen önemli bir andı. Ve ben kendime şöyle dedim: *'Ben bunu tolere edemem artık, buna dayanamam. Bizim bunu değiştirmemiz gerekiyor. Öyle bir ortam yaratalım ki herkes için bir eşitlik olsun ülkemizde.'*

Başka birkaç benzer örnek de söyleyebilirim size ama eğer siz otorite noktasındaysanız birlikte çalıştığınız insanları da bilirsiniz, nelerin olup bittiğini de bilirsiniz. Bir başka örnek vereyim. Polis Başkan yardımcısıydım, şef yardımcısıydım 1986-88 yıllarında. İşim iyi değildi, bu tür kişilerle ilgileniyordum. Ve bir ulusal olağanüstü hal durumu vardı, aciliyet durumu vardı. Ve hükümetin olağandışı birçok şey yapma yetkisi bulunuyordu. Ben de, burada bir olağanüstü hal durumundan sorumlu en önemli kişilerden bir tanesiydim. Güvenlik sistemi ile ilgili olarak bu kurumun ba-

şındaydım ve gençtim daha. Sanırım henüz 40 yaşında bile değildim. Gündelik olarak, ordunun generalleri ile polisle güvenlik güçleri ile istihbaratla birebir çalışıyordum. Ancak fonksiyonlarımdan bir tanesi de ülkedeki kasabalarda, şehirlerde bu gibi arkadaşların yaratmış olduğu sorunlarla ilgilenmekti. 18 ay boyunca 86-88 yılları arasında bu görevi yaptım. Her gün ilk olarak sahada daha ne olduğunu gördüm. Yıllar sonra ANC tarafındaki bazı arkadaşlarım 'sen böyle bir konumu nasıl edindin ve sürdürebildin. Bunu senin için ne anlama gelebileceğini bilmene rağmen nasıl devam ettirebildin' dediler. Ben de şöyle söyledim: Yapabileceğim en iyi şey buydu. Benim ilk elden bir deneyim edinmemi sağladı. İnsanların nasıl yaşadığını görebildim. Bütün meslektaşlarımdan, Ulusal Parti Hükümeti'nden, herkesten daha iyi biliyordum durumu ve bir anlamda onlara da yardımcı oldum. Benim zihnim, fikirlerim tamamen değişime uğradı bu süreç içerisinde. Aksi takdirde negatif bir deneyim olurdu. Tabii ki negatif de, olumsuz da bir deneyimdi ama olumlu, pozitif sonuçları olan bir deneyimdi. Fikrimi değiştirmemi sağladı ve bu durumu değiştirebilmem açısından, bir katkı sunabilmem anlamında olumlu bir deneyim oldu.

Şimdi bir örnek daha paylaşarak bitireyim. Bu değişiklik süreci Ulusal Parti çevrelerinde köklenmeye bağladığı süreçte, ben de o değişikliği yaşayanlardan biriydim. Arkadaşlarımdan bir tanesi partiden ayrıldı. Buna artık dayanamıyorum dedi. Çok iyi bilinen bir Güney Afrikalı ayrıldı. O ayrıldı, ben kaldım. Daha sonra geri dönüp baktığım zaman şunu görüyorum: yeterince cesur değilmişim, o cesaret yokmuş bende. Ama gitti, yeni bir siyasi parti kurdu ve herhangi bir sonuç doğurmadı. Ben kaldım, daha sonra bu süreç içerisinde rol oynama fırsatı buldum. Değişikliği gerçekleştirmenin bir kısmında rol oynadım. Sizin için bu ne anlama geliyor? Şu anlama geliyor. Çalışmaya devam edin, aptalca şeyler yapın gerekirse ama her zaman da sonuçta aklınızı tutmaya devam edin. Sivil toplumun da, politikanın da aynı hedefe sahip olması gerektiğini düşünüyorum.

Sözlerimi bitirirken partilerin içerisindeki sertlik taraftarları konusundaki soruya cevap vermek istiyorum. Onları nasıl bu harmanın içerisine dahil edebiliriz. Kolay değil. Bizim örneğimizde muhtemelen şöyle bir durum vardı. Ülkedeki beyazların %30'u yaptıklarımıza karşıydı. Tahmin ediyorum hala da karşıdırlar. Pek fikirlerini değiştirmediler. Güney Afrika sokaklarında dolaştığım zaman bir takım insanlarla karşılaşıyorum. Bana hainmişim gibi davranıyorlar. İşte o %30'luk kesim bunlar. Bazı sertlik yanlılarının değişmeyeceğini aslında kabul etmemiz gerekiyor. Bu hafta Myanmar'da da gördüm. Myanmar hükümeti içerisindeki bakanlardan sertlik yanlılarına dair benzer sorular aldım. Yani buradaki, Rakhine bölgesindeki sertlik yanlılarını nasıl çözebiliriz. Bunların çoğunluğu Budistler ve doğrudan da buradaki yaşananlardan sorumlular. Rohinga'da gerçekleşenlerden sorumlular. Bütünüyle sertlik yanlıları asla değişmeyecekler. Bazıları ile bir araya gelip konuşabiliriz, fikirlerini değiştirebiliriz. Farklı farklı kesimler var.

Muhammed ve ben orada birlikteyken, onların bazıları ile karşı karşıya kaldık ama bazı sertlik yanlıları asla fikirlerini değiştirmeyecekler, konumlarını değiştirmeyecekler. Yaptıkları ve söyledikleri şeyi yapmaya ve söylemeye hakları olduğuna inanmaya devam edecekler. Cevabım basitçe şu olacak. Onlarla hemhal olmaya devam edin, düşüncelerinin koşullarını değiştirmeye çalışın ama eninde sonunda herkesin doğru şeyi yapmasını sağlayamayabilirsiniz. Onların gücünü de gözünüzde fazla büyütmeyin. Çünkü güçlü bir merkez oluşturabilirseniz, bu güçlü merkez sertlik yanlılarından daha güçlü olabilir. Ve zannediyorum biz bunu kendi örneğimizde rahatlıkla da ispatladık. Bu sertlik yanlıları genellikle olduklarından daha gürültücüdürler, ılımlılık yanlılarından daha fazla da ses çıkartırlar. Eğer sadece gürültüyü dinlerseniz ileriye doğru giden yolu bulamayabilirsiniz diyerek ve çok teşekkür ederek sözlerimi sonlandırıyorum.

**Sedat Yurtdaş** – Çok teşekkür ediyorum. Öğleden önce oturumumuzu sonlandırıyoruz. Şimdi hep birlikte yemeğe geçelim. Öğleden sonra saat 14.30'da soruları almaya ve böylece konuyu derinleştirmeye devam edeceğiz, teşekkürler.




# TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ'NİN ROLÜ "GÜNEY AFRİKA DENEYİMİ"

## - BÖLÜM 2 -

### 25 Mayıs 2019 - Diyarbakır

**Sedat Yurtdaş** – Toplantımızın öğleden sonraki ikinci bölümüne başlıyoruz. Çok önemli deneyimler aktarıldı. Eminim aktarımlar, sorularla derinleşmeye devam edecek  Şimdiye kadarki soru ve yorumlardan da çok açık bir şekilde anlaşıldı ki, barış süreci sadece siyaseten sağlanan ve sonuçlandırılan bir süreç değil. Ekonomi ile çok yakından ilişkisi var. Eğer hedeflenen barış ekonomiye yansıtılamazsa, gelir dağılımına yansıtılamazsa sorunlar bugün Güney Afrika'da olduğu gibi yeniden büyüyerek toplumun karşısına pekala çıkabiliyor. Bu nedenle ekonomi ve barış ilişkisi konusunda da sanırım bu çalışmamıza önemli katkıda bulunacak, bu toplantının aynı zamanda fikir babası olmak yanında, DİTAM'ın da kurucu başkanı olan, Diyarbakır Ticaret Odası Başkanı Sayın Mehmet Kaya'ya, esasında bölgesel ekonominin bence dizaynında da çok önemli çalışmalar yapan başkana sözü bırakmak istiyorum. Buyurun Sayın Başkan:

**Mehmet Kaya** – Teşekkür ederim sayın başkan. DİTAM'ın bu çalışmasından da, hakikaten geldiği bu noktadan dolayı yeni başkanımız ve yönetimini kutluyorum. Ben daha önce iki defa Güney Afrika ziyareti yaptım, DİTAM başkanı olarak çalışmalara katıldım. Bir

defa da Ankara'da dinledim kendilerini ama doğrusu bölgede bunun yapılmasının çok önemli olduğunu orada da ifade ettik ve DİTAM'ın bunu gerçekleştirmesi gerçekten takdire şayan. O anlamda ben başkan ve yönetimini tekrar kutluyorum.

Sözü almışken de, Sayın Meyer yok herhalde. Zaten benim de sorum Bhabba'yaydı. Şöyle söyleyeyim; iki yerde gördüğüm barış, biraz bizim savaşla onların barışı arasında kafamda soru işaretleri oluşturdu. Biri Güney Afrika, diğeri de İrlanda örneği. İrlanda'ya gittiğimizde halen orada akşam olduğu zaman tarafları birbirinden ayıran duvarların olduğunu ve akşam olduğu zaman o duvarların kapılarının kapandığını, iki toplumun birbirinden ayrı yaşadığını gördük. 21 yıl önce yapılan bir Barış Antlaşması'ndan sonra geldiği nokta bu. Doğrusu Güney Afrika'ya da gittiğimizde; beyazların yaşadığı alanlardaki güvenlik bariyerleri, duvarlar, elektrikli tel örgüler ile kaplı evler, siyahi mahallelere gitmeyin uyarıları, oradan gündüz bile geçmeyin uyarıları, akşam kesinlikle şu caddeleri kullanmayın uyarıları olduğunu gördüğümüz zaman ister istemez kendi savaşımız ile onların barışı arasında kafamızda bir şeyler oluştu. Yani durum, burada henüz savaş bitmemiş ama oradaki uçurum ve bariyerler bizde yok. En azından daha birbirimizi ziyaret edip, gidip gelebilir noktadayız. Orada ister istemez şunu düşünüyorsunuz: Yani bir noktaya geldiğiniz zaman tekrar geriye dönmek hakikaten çok çok zor. Yani bazı kırılmaları toplum yaşadıktan sonra, yeniden barışmak gerçekten çok zor oluyor. Dönemiyorsunuz.

Doğrusu Güney Afrika deneyiminden ben iki şeyi merak ettim. Hep de bunları sordum. Birincisi, 'yüzleşme' ilk defa orada gördük, o alanları da gezdik. Yüzleşmeyi bir süre devam ettirip ondan sonra bitirmişler. Yüzleşmenin yarattığı etki ne? Yüzleşmenin barışa olan etkisi ne? Diğer sorum da, Bhabba'nın söylediği sivil toplumun katkısı konusu önemli. Ben iş camiasının katkısını biliyorum. Onu çok iyi dinledim onlardan ve hakikaten iş camiası özellikle uluslararası sermaye orada barışa önemli bir katkı koymuş. Çünkü ANC çok güçlü bir şekilde baskı yapınca, diasporayı da kullanınca, yaptıkları diploması ile hakikaten oradaki uluslararası sermayeyi çok ürkütmüşler. Çünkü ANC bütün Afrika yayılmış olmakla birlikte Avrupa'da da güçlü bir yapısı var. Barışa katkı koymak zorunda bırakmışlar. Sivil toplumun yereldeki katkısını somut anlamda bir kaç örnekle açıklarsa sevinirim. Bu çalışmayı düzenleyen arkadaşlara teşekkür ederim.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkürler Sayın Başkan. Sözü Kadri Salaz'a DİTAM'ın bir anlamda Van temsilcisine, toplantılarımızın sürekli katılımcısına: Buyurun:

**Kadri Salaz** – Evet ben de öncelikle Güney Afrika'dan bugün bizimle deneyimlerini paylaşmak üzere gelen kıymetli konuklarımıza hoş geldiniz diyorum. Teşekkür ediyorum verdikleri bilgiler için. Ayrıca böyle güzel bir örneği tartışıp detaylarıyla anlamamızı sağladıkları, böyle güzel nezih bir toplantı düzenledikleri için DİTAM'a ve emeği

geçen herkese teşekkür ediyorum.

İsmim Kadri Salaz. Çocukluğumdan beri kendi halkımın demokratik bir yaşam sürdürebilmesi için, özgür bir yaşam sürebilmesi için sürecin gerektirdiği, getirdiği ortamlarda bulundum ve mücadelelerin içinde yerimi aldım. Gençliğimizde sanki birkaç gün sonra devrim yapacakmışız gibi, rüyalarımıza giren bir halet-i ruhiyemiz vardı. 60 yaşına geldik hala aynı rüyayı görmeye devam ediyoruz ama bizim başladığımız yerden oldukça uzak bir yerde olduğumuzu düşünüyorum bazen.

Laos'u, Kamboçya'yı, Vietnam'ı, Küba'yı, Nikaragua'yı imrenerek izledik. Bunların hepsini okuduk. Hepsinin kahramanlarını anıyoruz şimdi. Ancak kendi ülkemizde hala bir keşmekeştir gidiyor. Barış olacak mı olmayacak mı? Biz de diğer dünya halkları gibi demokratik, özgür bir ülke olabilecek miyiz? Kendi halkımız, kendi adına ülkesinde yaşayabilecek mi gibi soruları hala sorup duruyoruz. Sayın konukların ikisine de, hangisi arzu ederse cevap verebileceği bir soru sormak istiyorum. Bizim ülkemizde, bizim coğrafyamızda Kürtler ve Türkler aynı dinden, aynı renkten iki halk. Şu anda egemen ulus olarak Türkler ve kendini ifade etmeye çalışan ama bunda zorlanan Kürtler. Aynı dindeniz, aynı dilden konuşuyoruz. Aynı renkten bir toplumuz. Dolayısıyla bizim bir dezavantajımız var. Bizler siyahlarla beyazlar gibi farklı iki çizgiyi ifade etmiyoruz. Kaynaşması kolay olan iki toplumuz. Yani kendine Türküm diyen yüzbinlerce Kürdün yaşadığı coğrafyada yaşıyoruz. Eğer Güney Afrika'da sizlerin mücadele ettiği dönemde İngilizler de siyah olsa ya da sizler beyaz olsaydınız, siyahiler beyaz olsaydı bu mücadelenin sonuçlanması bu kadar rahat, bu kadar kolay olabilir miydi? Bu konuda bir öngörünüz varsa onu dinlemek istiyorum teşekkür ederim.

**Sedat Yurtdaş** – Mezopotamya Vakfı'ndan sayın İhsan Ay. (Kürtçe konuşuyor) Buyurun söz sizin. Mikrofon geliyor. Sayın Ay her zaman Kürtçe konuşmayı tercih eder, biliyorum:

**İhsan Ay** – *(Kürtçe konuşuyor)* Ben de öncelikle DİTAM a çok teşekkür ederim,böylesi önemli bir toplantı düzenlediği için. Yine ta Güney Afrika'dan gelip bize deneyimlerini paylaşacak olan iki saygın konuğumuza da teşekkür eder, hoş geldiniz diyorum.

Bu tip toplantılar Kürt ve Kürdistan sorununun barışçıl yolla çözümü için çok çok önemli. Ben bütün bu konuşulan ve anlatılanlardan sonra fazla bir şey söylemek istemiyorum, yalnız konuklarımız biliyorlar mı bilmiyorum bizim hala bu yüzyılda ana dilimiz Kürtçe yasak, resmi değil, okullarda kendi dilimizle eğitim öğretim göremiyoruz. Acaba Güney Afrika'da " dil sorunu ve bu sorunun çözümü" ile ilgili bize biraz bilgi verebilirler mi? Teşekkür ederim

**Aydın Pirinççioğlu** *(Metinalılar Yardımlaşma Dayanışma ve Eğitim Derneği Başkanı)* – Merhaba arkadaşlar. Ben Dernek başkanlığını yapıyorum ve farklı bir şey sormak istiyorum. Misafirlere hoş geldiniz diyorum. Metina, Diyarbakır, Mardin, Urfa üçgeninde yer alan yaklaşık 800-900 bin hatta 1 milyona yaklaşan bir nüfusu var. Biz barış dedik.




Barış tabii ismi de güzel, adı da güzel. Şimdi ben şunu söylüyorum Kürtler'in aslında iç kavgaları olmasa, bu barışın daha sağlıklı bir şekilde yürütmesine katkı sunabilecek o kadar değerlerimiz var ki. Biz bunların farkında bile değiliz. Bizim Metina'da şu anda hiçbir kan davasını bulamazsınız. Dört yılda çok değerli, aklı selim insanlarla, Rûsipî dediğimiz grupla bütün kan davalarımızı bitirdik. Tabii kan davası kanayan bir yaramızdır. Bu, Kürtler'in hem özgürlüğünü hem barışını engelleyen büyük bir sorundur. Bunun farkına vardım. Dört yıldır bu çalışmayı özellikle bu üç ilimizde görürken çok farklı tablolarla karşılaşıyoruz.

Elbette ki uluslararası boyuttaki değerli misafirlerimizin düşünceleri, katkıları bizim için çok önemlidir. Esasen en büyük sorun kendi içimizdeki iç kavgalardır. Şunu ifade etmek istiyorum. Toplumsal örgütlenme her zaman kendi kaderini, kendi insanlarının geleceğini belirleyen bir durumdur. Biz bu konuda çok örgütü bir toplum da değiliz. Sadece bölgemizde 40 yıldır yaşanan bu olumsuzluklar, bu savaşlar gerçekten bizi bertaraf ediyor. Ancak bizi bertaraf etmenin yollarını arayanların yılları bulan çabaları bizi bir yere götürmüyor. Yıllardır aklımda olanı görüşlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Kürtler bir araya gelmeyince bu işler çözülmez, çözülmesi de zordur. Bu konuda sizin gibi insanların bu gibi etkinlikleri çoğaltıp toplumun her yerinde yaygınlaştırması ve toplumla bir arada olmak faydalı olur diye düşünüyorum. Düşüncelerinizden dolayı ben hepinizi tekrar saygıyla ve sevgiyle selamlıyorum.

**Muhammed Bhabba** – İlk soruya cevap vermek istiyorum ama öğle yemeğinden önce ne tür yapılara sahip olduğumuz, siyasi olarak ve aynı zamanda sivil toplum olarak bu müzakerelerin devam etmesi anlamında ne tür yapılarımız olduğu sorulmuştu. Bu soruyu yanıtlamak istiyorum. Bir soru daha vardı. Düşmanla bu kadar sene sonrasında yüz yüze bir araya gelmek nasıl bir şeydir diye sorulmuştu. Roelf,

sen de ANC'den kişilerle bir araya gelme anlamında bu soruya güzel bir cevap verebilirsin. Sayın Başkan gözlemleriniz tamamen doğru. Güney Afrika'da inanmayan çoğu kişi şöyle söylüyor: Apartheid'ın düşmesine önce duvarlar vardı ve şu anda somut duvarlar var bizim aramıza giren. İki sebep var bunun için, çok fazla sebep var ama iki tanesi önemli. GINI katsayısından bahsetmiştim. Ekonomik sorunlarımız ve toplumumuzun yapısında çok zenginler ve çok yoksullar var. Ve bu da bir suç sorunu yarattı. Bunu abartmak istemiyorum ama böyle bir şey mevcut. Gerçek veya algılanmış olsun ya da olmasın korku orada. Son 20 senede istatistikler çok dramatik hale geldi. Yani burada sadece tabii ki ekonomi değil.

İkincisi Apartheid'ın olayı şuydu: Psikolojik olarak bizi gettolara ayırdı. Bizler siyah, beyaz alanlarda yaşıyorduk, gettoda yaşıyorduk. Birbirimizle bir arada yaşayamıyorduk. Bu da çok büyük bir güvensizlik ortamı yarattı. Burada bir siyasi çözüm var mıydı diye soracak olursak psikolojik olarak şöyle denebilir. Birçok insan, özellikle de inanmayanlar bir aradayız ama birbirimizle çok da bir iletişim halinde bulunmuyoruz diyorlar ve inanmıyorlar buna ama süreç devam ediyor. Şimdi de bir neslimiz var. Mandela'nın hapisten çıkmasından sonra gelen bir nesil. Bir arada okullara gitseler de aynı tarihi bavulu taşımıyorlar. Bu gettolaşma burada rol oynuyor. Tabii ki nasıl bir yerde büyüdüğünüz çok belirleyici olabilir ama yavaş yavaş bu da çözülüyor. Umuyorum ki duvarların yıkılmasına da bu faydalı olacaktır. Ama demiş olduğum gibi ekonomik olarak sorunlar çok büyük. Güney Afrikalı olarak bizim en rahat hissettiğimiz şey şu: En azından istediğiniz yere yürüyebiliyorsunuz. Eşiniz, çocuklarınız yürüyebiliyor. Çünkü artık suç yok diyebileceğimiz bir ortam olmasını isteriz. Bu bizi çok etkiliyor. Güney Afrika'da belirli yerlere gidememek insanı çok yıpratıyor. Ancak zaman gerektiren bir süreç bu.

İkinci soru da, Roelf sanırım sen de bu konuya değineceksin. Bu söylediğim için kusura bakmayın ama biraz kafam karıştı. Kürdistan'ın geleceğinin nasıl olması gerektiğine yönelik olarak Kürtler açısından tek bir bakış açısı var mı? Ben farklı bakış açılarını duydum şu ana kadar. Ve burada bazı hedeflerle ilgili farklılıklar var. Yani kusura bakmayın, eğer hata yapıyorsam söyleyin. Bazı farklılıklar var. Mesela şöyle bir fikir var mı? Biz Türkiye'nin bir parçası olmak istemiyoruz diyen var mı? Veya biz Türkiye'nin parçası olmak istiyoruz, ancak belli koşullar altında diyen var mı? Bunun şu yüzden soruyoruz. Çünkü bu farklı bakış açılarını bilmemiz gerekiyor. ANC olarak bizler siyahların yaklaşık %75 ila %80'ini temsil eden bir örgütlenmeyiz, kuruluşuz, bu hedeflerin belli bir çizgide birleşmesi gerekiyor. Eğer ki aynı hedefler doğrultusunda hareket edersek nasıl müzakere edeceğimizi biliriz. Ancak farklı yanıtlar geliyorsa, farklı sesler varsa ve bizler kendimizi bir çizgide birleştirmezsek, ortak bir vizyon geliştirmezsek başarılı olamayız.... Bu konuda biraz kafam karıştı. Yani biz gelecek için ne istiyoruz sorusu var burada. Bunu doğru bir şekilde ve iyi anlayabilmek istiyorum. Belirli bir ülke

bağlamında nasıl olur gelecek? Bunu söylememin sebebi şu. ANC çok fazla hata yaptı ve bütün gün boyunca eğer şöyle yapsaydık şöyle olurdu şeklinde hatalarımızdan bahsedebilirim. Ancak bütün Apartheid hükümetlerinin bizi ırk ayrımına tabi tutma çabalarına rağmen başardığımız şeylerden bir tanesi renk ayrımı olmaksızın 'bir ülke için' çalışmamızdı. Apartheid hükümetinin bizi renklere göre ayırmaya çalışmasına rağmen İslamofobi ile karşı karşıya kalındı. Beyaz bir kişinin yanında aynı kişi, aynı ülke için mücadele verdi. Siz bizi ayırmaya çalıştınız ama başaramadınız, kaybettiniz denmişti. Mesela Roelf'un ailesinde bile buna benzer şeyler görülebiliyor, mesela bir siyah kişi beyaz bir kişiyi alkışlayabiliyor. Çünkü tek bir ülke, tek bir bayrak altında yer alıyoruz. 1994'ten önce bunlar olmazdı.

Bu olan şeylerden bir tane örnek vermek istiyorum. 1995'te Dünya Kupası oldu. Rugby kupasıydı. Güney Afrika'yı hiçbir zaman desteklemedim. 1995'te parlamento üyesi olarak, psikolojik olarak, Güney Afrika Rugby Takımı sahaya çıktığı zaman onları destekleyemedim ama Mandela yürüdüğünde ve bu adam bu şekilde affedebiliyorsa ben niye affedemeyeyim diye sormuştum. Şunu söylemek istiyorum burada. Bize her seferinde yardımcı olan şey, eğer bizler bütün sorunlarımızla bir ülke içerisinde birleşebilirsek bu bence Güney Afrika'nın en büyük başarısıdır. Bir ulus devleti düşünün ki, hepiniz aynı çatı altında toplanabiliyorsunuz. Bunu belirli bir sebepten dolayı söylüyorum. Roelf'ın da bu konuya değinmesini istiyorum. Afrikanerler'in şöyle bir durumu vardı. Eğer iktidara gelirsek bu kültür yok olacaktır. Dil yok olacaktır. Afrikan dilinden nefret ediyorduk. Çünkü Afrikaans dili bizim okullarımızda öğretiliyordu. Biz de bundan dolayı savaştık. Zalimlerin diliydi bu. Roelf da şöyle söyleyecektir bugün. Afrikaans kültürü, onun müziği onun filmleri tarih içerisinde hükümet tarafından değil, sivil toplum tarafından şekillendi. Afrikanerler siyasetçilere bel bağlamadı ve eğer Afrikanerler'in kendi dilleri ile ilgili olarak bir gururları olmasaydı belki tabii utanabilirlerdi, çünkü zalimlerin diliydi.

Ama bu soruyu gerçekten sizlere tekrar saygıyla yöneltmek istiyorum. Bir kültürü canlı tutma sorumluluğu, bir gurur yaratma sorumluluğu sadece hükümetlere ait bir sorumluluk değil insanlara ait bir görev. Ve bunu anlayabiliyorum çünkü ben Müslümanım. Ve imamları dinledim. Batı medeniyeti bizi yok ediyor, şöyle böyle yapıyorlar diyorlar. İmamlara şu soruyu soruyoruz. Peki, siz ne yapıyorsunuz ki çocuklarınızın sizinle gurur duyabileceği? Ne tür bir gurur öğesi veriyorsunuz onlara? Batı bizi şöyle yaptı, böyle yaptı demek yerine sizler acaba kendiniz için ne yapıyorsunuz diye sormak istedim. Yani bu anlamda belki birazcık sert duyulmuş olabilir sözlerim. Ancak bu hikayeyi söylüyorum çünkü tam olarak ne olduğunun farkındayım. Zalimin dili bizim nefret ettiğimiz bir dil ama bugün biz Güney Afrika'da o dildeki şarkıları dinliyoruz. Çünkü tatlı, güzel şarkılar söyleniyor gece kulüplerinde olsun, okullarda olsun. Ancak özellikle sivil örgütlenmede böyle bir gurur yaratıla-




bilir ve Afrikaans dili bir gurur kaynağı da olabilir Güney Afrika'da.

Bir noktaya daha değinmek istiyorum. Buradaki hizasızlık, yani hedeflerin bir araya gelememesi, hedeflerin örtüşmemesi konusunda, düşmanlarımız bunu istismar etme konusunda çok iyilerdi. Bizim farklarımızı çok iyi biliyorlardı ve siyahlar, gördünüz mü işte bunlar barbardır ve sürekli vahşete başvururlar diyorlardı. Çünkü bizim aramızdaki farkları çok iyi istismar edebiliyorlardı. Eğer bu hedeflerin hizaya gelmesi söz konusu olmazsa, her zaman müzakere noktasında kırılgan olacaksınız. Çünkü sizin karşınızdaki taraftar her zaman bunu kullanacaklardır ve istismar edeceklerdir.

**Roelf Meyer** – Sayın moderatör, Muhammed öğleden önce sorulan uygulama konusuyla, yapılarla ilgili soruya cevap vermeye çalıştı. Kusura bakmayın buna cevap vermemiştik. Biraz ben şimdi cevap vermeye çalışayım.

Bir anlaşmaya vardığımız zaman ve ulaşmaya çalıştığımız sonucu elde ettiğimiz zaman, bizim için tabii ki bu uygulamaların anlaşmaya göre yapılmasını nasıl temin ederiz sorusu geliyor. Yani burada bir geçiş için hazırlanma söz konusu oluyor. Bizler, Apartheid hükümetinden yeni, seçilmiş, demokratik bir hükümete geçiş süreci içerisindeydik. Burada bir yasama geçişi vardı ve bir yasama konseyi vardı, böyle bir sorumlulukları vardı. Ve bu konsey bir paralel hükümet gibi de iş gördü o dönemde. Uygulamaların gerçekleştiğini temin etmek için, yani anlaşmaya varılmış uygulamaların temin edilmesi için, yumuşak bir geçiş olabilmesi için çalışmışlardı. Buradaki önemli nokta şu: Dışarıdan tahkim eden bir grup ya da kişi olmadı. Biz kendimiz bu uygulamayı birlikte yapmaya çalıştık. Güçlerimizi birleştirdik. Bu sabah da aslında altını çizdiğimiz meselelerden bir tanesi bu.

Dil konusuna gelecek olursak. Güney Afrika'da anayasa tarafından koruma altında olan 11 resmi dil var. Çok sık kullanılan İngilizce var. Ama bizlerin çoğu-

nun bir ikinci dili daha var, benim gibi. İngilizce kendi anadilim değil. Afrikans benim anadilim. Anayasa tarafından korunuyor. Ve bu iki dilin yanı sıra Zulu, Xhosa gibi kabile dilleri de korunuyor. En küçük etnik grubun dili bile anayasa tarafından korunmuş oluyor. Ve bu topluluğa üye olan herhangi bir kişi tercih ettiği dilleri konuşabilir. Herhangi bir dile karşı bir kanun yok. Hepsi içerilmiş, dahil edilmiş durumda. Ama tabii ki en çok kullanılan dil sorusuna gelecek olursanız o iletişim dilidir ve en çok İngilizce kullanılıyor.

Aynısı din için de geçerli. Güney Afrika çoğunlukla Hristiyan kişilerin bulunduğu bir yer. Yaklaşık %70 düzeyinde Hristiyan olduğunu söyleyebiliriz ama burada tamamen dini bir özgürlük söz konusu. Muhammed de bir Müslüman olarak Müslüman toplum içerisinde herhangi bir dine sahip kişi kadar korunduğunu söyleyecektir. Dine gelince güvenli ve emniyetli hissettiğini söyleyecektir. Din açısından tamamen özgürlük var bizde. Bu da şu noktaya getiriyor: Ne öğrendik? Ve Mandela belki bize bunu öğretti. Başlangıçtan itibaren şunu öğretti: birbirimizi tolere etmemiz gerekiyor, hoşgörü göstermemiz gerekiyor, toleransımız olması gerekiyor, dışarıda bırakmamamız gerekiyor, içermemiz gerekiyor.

11 dil derken 11 farklı etnik grubumuz var ülkede demek istiyorum. Belki bir grup 2 milyon kişidir diğer grupta 20 milyon kişi vardır. Sizin etnik topluluğunuzun sayısına bakmaksızın tolerans ilkesi doğrultusunda aynı haklara sahipsiniz ve bunu hiçbir zaman unutma. Mandela, bize baştan beri şunu öğretti: olabildiğince içermeye, dahil etmeye çalışın. Müzakerelere başladığımız zaman bu pratiği biz baştan itibaren takip ettik. 20'den fazla Parti müzakere için masaya oturmuştu ve bunlar aşamalar halinde oldu. Hiç kimse dışarıda bırakılmadı. Herkesi içermeye çalıştık. Bu sanırım bir ders olarak insanların öğrenebileceği bir şey. İşe yarıyor da, yani pratik dışı değil bu. Kendinize şu soruyu sorarsanız: içermenin birbirini tolere etmenin hatalı bir yanı var mıdır? Bununla ilgili sorun nedir? Mandela'nın o zaman bize öğretmiş olduğu bir ders. Söylemiştim size, kabinede iki sene boyunca bulundum ve bir değişim olduğu zaman Ulusal Birlik olmuştu ve Mandela'ya da hizmet etmiş oldum, Daha önceki hükümet de Anayasal İşler Bakanı'ydım ve Mandela göreve geldiğinde yine bakan olarak devam ettim ve birebir Mandela ile tartışma imkanı da buldum. Benim sorumluluklarımla ilgili olarak konuşma fırsatı buldum. Sadece ikimizin bulunduğu birçok durum yaşandı. Tek bir anda bile 'bana yaptığın şeyi niye yaptın, 27 sene boyunca beni niye hapis tuttun' diye sormadı. Hiçbir zaman böyle bir imada bile, herhangi bir intikam imasında bulunmadı. Bunu düşünecek olursanız bu çok doğal bir şey. Hepimiz aslında böyle olabiliriz ve bence liderlerimize de bunu iletmemiz gerekiyor.

Bunu Myanmar'ın Başkanı Aung San Suu Çii'ye de söyledim. Onu beş senedir tanıyorum. Her seferinde Myanmar'a gittiğim zaman onunla görüşüyorum ve birçok konuşmamda da bunu söyledim. 'Mandela gibi olabilirsin' diyorum ken-

disine. 'Çoğunluğu temsil ediyorsun, bundan dolayı korkmana gerek yok'. Özellikle çoğunluğu temsil ettiğiniz zaman cömert olabilirsiniz. Bununla ilgili herhangi bir sorun yok, kolay bir şey bu. Çünkü cömert olarak aslında daha fazla insanı kendi tarafına çekmiş oluyorsun. Çünkü sizin cömertliğinize sırtlarını dönecek lüksleri yok. Pek ikna olmuşa benzemiyordu Aung San Suu Çii ama ben onunla bir daha konuştuğum zaman biraz daha ılımlı yaklaştı bu konuda, şöyle söyledi: 'Ben, Mandela kadar cömert olabilirim. Mesajı aldım ve biraz ilerledim.' Ama bence herkes bu şekilde olabilir ki böyle olabilmeli. Eğer ülkelerimizde çokluk varsa, çok fazla etnik grup, etnik gruplar varsa burada içermek ve birbirimize tolerans göstermek elzem hale geliyor.

Son soru da; ilk defa bununla yüz yüze gelmek nasıl bir histi? Evet, çok korkunçtu, kolay değil. Çünkü neyi bekleyeceğinizi bilmiyorsunuz. Şu şekilde daha doğrudan söyleyecek olursam; Mandela'yı hapisten çıkarma kararı alındığında ki ben o kararın bir parçasıydım çünkü o sırada hükümetin bir üyesiydim, herhangi bir koşul konmamıştı. Karar şu şekildeydi: 'Sayın Mandela kapılar açıldı, çıkabilirsiniz. Hatta çıkmanız konusunda ısrar ediyoruz.' Ama ne yapması gerektiğine dair herhangi bir koşul yok. Hiçbir şey belirlenmemiş. Gerçek şu ki Mandela bir pazar öğleden sonrası 1990'da dışarı çıktı. O anı hiç unutmam. Çünkü hepimiz izliyorduk ne olacak şimdi diye, emin değildik. Bu çok popüler insan, uluslararası bir ikon olmuş, hapishaneden çıkıyor. Ne yapacağına yönelik en ufak bir fikrimiz yok. Tam bir korku anıydı. Çünkü o anda kişileri kendimize karşı koyacak olursak yıkım demek olacaktı.

O andan itibaren yavaş yavaş birbirimizle görüşmeye başladık, tanışmaya başladık. Şunu fark etmeye başladık ortak bir hedefimiz vardı. Bu, tek ulusa hizmet etmekti. Benim altını çizmek istediğim noktalardan bir tanesi buydu. Bir ulusa hizmet etmek istiyorduk. Ortak hedefimiz buydu Mandela ile. Tabii sizin durumunuzda farklı olduğunu biliyorum ve bu konuda tartışmaya girmek istemiyorum. Biliyorum ki sizin durumunuz farklı ama iki faktörden bahsetmek istiyorum sözlerimi sonlandırmadan önce. Bir tanesi bir ulus için çalışıyoruz. Diğer 11 etnik topluluk bir yana, biz bir ulus için çalışıyoruz. Bir ulus olarak bir araya gelmeye çalışıyoruz.

İkinci faktör, her birimizin hakkının, bireyler olarak eşit düzeyde, eşitlik bazında korunmasıdır. Biz bunu anayasamızda gerçekleştirdik. Hristiyan veya Müslüman, beyaz veya siyah, herhangi bir etnik topluluktan olup olmamanız, bunları bir yana bırakırsanız hepimiz bireyiz, anayasa önünde eşit haklara sahibiz. Bu haklar açısından ben bir birey olarak anayasa hukuk tarafından korunuyorum. Son 25 sene içerisinde bireyler Anayasa Mahkemesi önünde kendi bireysel haklarını, bireyler olarak korunma haklarını talep ettiler. Ve biliyor musunuz, benim en büyük güvencem de bu. Güney Afrikalı olarak ben bu konuda gurur duyuyorum. Siyah veya beyaz, fark etmez. Nokta. Beyazlar bugün toplam nüfusun %8'i, sadece %8'i. Ama




ben herkes kadar özgür hissediyorum kendimi. Teşekkürler.

**Sedat Yurtdaş** – Çok teşekkürler. Öyle şeyler duyuyoruz ki

buradan neredeyse bilge insan olarak çıkacağız. Bu çok değerli sözleri derinleştirmek için, DİTAM ailesi olarak kendisini tanıdığımızdan beri çok özel bir yere sahip olan Barış İmzacısı ve aynı zamanda KHK'lı olan Sayın Sevilay Çelenk'e söz veriyorum.

**Sevilay Çelenk** –Merhabalar. Başta konuklarımız olmak üzere herkese hoş geldiniz diyorum. Gerçekten de ilk sözcüğümü Sedat Yurtdaş elimden aldı. Böyle tam da bu bilgeliği düşünüyordum. Konuklarımızın bir garip bilgelik var üzerlerinde diye. Siyasetten gelmekle, mücadeleden gelmekle edinilmiş bir şeyden de fazla bir tecrübe. Belki bir gün, buradaki bütün bu barış ve çözüm süreçlerine emeği geçen DİTAM ailesinden, akademisyenlerden ya da siyasetçilerden biri de, dünyanın umarım hiçbir köşesinde bir çatışma ortamı olmasın ama, öyle bir ortam olduğunda oraya aynı bilgelikteki bir barış deneyimi ile gitsin. İnşallah bu ülkede de barış olacak. Biz de buralardan geçtik diyebileceğiz diye umuyorum.

Aslında benim çok belirgin bir sorum yok. Sivil toplum alanı ile ilgili bir sorum var ama öncesinde kendi alanımla ilişkili bir iki şeyi, biraz derinleştirmek adına söylemek istiyorum. Şimdi Güney Afrika'daki durumla bizdeki durumun farkları var, benzerlikleri var. Zaten bir çözüm deneyimini, bir barış sürecini konuşmak için ille benzememiz de gerekmiyor. Ama en belirgin farklılık Güney Afrika'da bir resmi politika olarak ayrımcılık çok net bir biçimde tanımlanmışken; ve işte evlilikler yapamama, aynı mekanları kullanamama vesaire birçok noktada çok detaylandırılmışken bizdeki meselenin, belki de dünyada örneği görülmemiş bir biçimde Kürtlere dönük böyle bir ayrımcılığın olmadığı söylemi üzerine temellenmesi. Birincisi, o inkâr dönemlerine doğru geri gidersek aslında Kürt'e 'sen, bensin'

denmesi. Herhalde böyle bir ayrımcılık çok benzersiz bir şey bütün dünyada. 'Sen, aslında bensin'. Yani Kürt yok, herkes Türk, üst kimlik gibi bir şey içinde Kürdü eritmek söz konusu. Dolaysıyla bu kadar tanımsız olması işi çok zorlaştıran bir şey. Neden zorlaştırıyor? Toplumsal muhalefet ile ilişkilenme bakımından da Kürtler'in işini çok zorlaştıran bir şey. Kürtler'in ne istedikleri konusunda az önce Sayın Bhabba çok iyi ifade etti, ne istedikleri konusunda bir kafa karışıklığı ya da henüz bir netlik olmayan farklı perspektifler var dedi. Ne istiyoruz meselesi, yani eşitlik isteniyor ama başka ne istiyoruz meselesinde böyle bir şey var. Bir yandan da aslında toplumsal muhalefet bakımından Kürt meselesini tanımlamada hiçbir şekilde aynı dilin konuşulmadığı bir parçalılık durumu var. Dolayısıyla, yıllar boyu öncelikle bir ayrımcılığın olduğuna inandırılması gereken bir toplum var diye davrandık. Şimdi tabii ki bu aşamada değiliz artık. Hani bunlar da bir anlamda geçildi ama şimdi bulunduğumuz yerde de hala bir barış ihtiyacı meselesi, barışın bir türlü toplumsallaştırılamama meselesi var. Toplumsal muhalefetin bir barışa ikna edilememesi meselemiz var. Neden var? Barış dendiği an, bir tarafında da bir aktör olarak, önemli bir aktör olarak AKP'nin bulunduğu bir süreçte, toplum bu kadar kutuplaşmışken Kürtler'in barışı her telaffuz ettiği noktada, aslında AKP karşıtı muhalefetle de çoğu kez aynı düşüncede buluşamıyoruz. Ve Kürtler'in mütemadiyen AKP ile bir anlaşma arayışı peşinde olduğu, kendilerinin de oyuna getirildiği psikolojisinden çıkamıyorlar. Maalesef böyle bir durum var.

Belki de, barışı içselleştiremiyorlar tespiti de artık biraz naif olabilir. Bana kalırsa burada şunu da düşünmemiz gerekiyor. Belki de aslında herkes kendi çıkarı peşinde ve bu kadar eşitlikçi bir dünyayı istemiyor da olabilir. Bunu da bilmemiz gerekiyor. O halde bizim yapacağımız şey; bu toplantıda benim açımdan hepsi öyleydi ama en kıymetli olan şey, bizim bunun Türkler'in de çıkarına olduğunu, bu sistemin, bu anti demokratik sistemin, bu özgürlüklerin birer birer elimizden gittiği sistemin, aslında Türkler'i de çok ezdiği noktasında bir ortak dil kurmamız gerekiyor. Orada yine çok güzel bir deneyim aktardınız. Nefret edilenin diliyle ilişkilenme dediniz, filmlerle, müziklerle ilişkilenme dediniz. Aslında biz bunu çok uzun zamandır yapıyoruz. Benim biraz da kendi çalışma alanım medya olduğu için oradan örnek vermek isterim. 90'lı yıllardan itibaren Türk Sinemasında teknik, tematik ve estetik olarak çok yetkin filmler yapılmaya, toplumsal meseleler daha derinlikli ele alınmaya başladı. 2000'li yıllarda Kürt meselesi de sinemanın gündemine daha açık ve etraflı biçimde taşındı. Şahane filmlerin yapıldığı bir dönem yaşandı, yaşanıyor. Sahiden bir iki tanesini hatırlasak: İşte 'Annemin Şarkısı', 'Babamın Sesi', 'İki Dil Bir Bavul' gibi, bunlar müthiş filmlerdi.

Ama işte temel mesele, buradan inşallah soruma gelebileceğim, bu toplumsal muhalefet içinde Kürtler'in diliyle, ezilenin, nefret edilenin dili ile ilişkilenmek isteyenlerin yaptığı filmler de

'gettolaşmış' bir medya içinde izleniyor. Hiçbir zaman biz anaakım medyada değiliz. Bu dili taşıyamıyoruz oraya. Şimdi özellikle AKP hükümetlerinin son 5 yılı anaakım medyanın tümden elimizden gitmesi. Anaakım medyaya erişim her şeye rağmen çok önemliydi. Yani sinema filmleri içinde bu tür konulara eğilenler maalesef popüler olamıyorlar. Popüler bir dilin peşinde de olmuyorlar zaten. Dolayısıyla, küçük bir azınlığın izlediği bir şey oluyor. Müzik daha kapsayıcı olabilir ama orada da yine benzer bir şey görüyoruz. Bu gettolaşmadan çıkamıyoruz ve ortak bir dilde buluşma imkanımız çok sınırlı. Şimdi burada sivil toplum meselemiz çok önemli. Barış dilinin toplumsallaşmasında, barışın, barış talebinin içselleştirilmesinde ve çatışmacı bir toplumun her bir yurttaşlığı tehdit ettiğine, Türk, Kürt farkı olmaksızın tehdit ettiğine herkesin ikna edilmesi noktasında sivil topluma çok önemli bir rol düşüyor. Ama baktığımız zaman, doğru kelimeyi kullanıyor muyum çok emin değilim ama bir zamandır böyle düşünüyorum, sivil toplumda da bir 'gettolaşma' var.

Bunun için de, sahiden yeri gelmişken ben de DİTAM'a teşekkür ederim. Toplumun çok farklı kesimlerini, farklı illerde buluşturma gayretinden hiç vazgeçmedi ve barış talebinin en yükseltilemediği yerde de kesintisiz bunu sürdürdü. Sivil toplumdaki bu gettolaşma dediğim şey nedir? İşte proje etraflarında Ankara'da, İstanbul'da yoğunlaşmış bir sivil toplumculuk anlayışı. Elbette ki bir finansal kaynak ihtiyacı hepimizin var. Asla karşı değilim bu türlü bir projeciliğin kaynak yaratmak amaçlı olarak sürdürülmesine. Çünkü başka kaynağımız yok bunu yapmak için. Ama bu koşullarda da sivil toplum alanı eğitimli bir kesimin hakimiyetinde kısmen kendi içine kapalı bir alan oluyor. Bazen baktığımız zaman sivil toplum alanında kimler var diye, doğal olarak uluslararası sivil toplum örgütleriyle de ilişki içinde oldukları için, çoğu kez iyi dil bilen, iyi bir eğitim almış kesimden isimler var ama bu sefer de o kendi içine kapanan, toplumla buluşamayan 'biz bize' bir sivil toplumculuk sınırlaması da ortaya çıkabiliyor. Dolayısıyla, belki de soruyu şöyle formüle edebilirim. Sivil toplum alanında bürokratikleşme, fazlaca uzmanlaşma ve de bu anlamda da kendi içine kapalı bir sivil toplumculuk pratiğine sürüklenmemek için Güney Afrika'da da mücadele etme gereği olmuş muydu? Ve bunu aşmak için neler yapıldı? Aslında hemen burada yanıtlanmak için değil, fakat hep beraber düşünelim diye, bir soru yerine böyle bir düşünce paylaşayım istedim. Çok teşekkür ediyorum.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkürler. Kadınlar birlikte daha güçlü. Gerçekten uzun süredir DİTAM çalışmalarımıza fiilen de katılarak katkıda bulunan Demir Leblebi'nin başındaki isim Sayın Sevna Somuncuoğlu.

**Sevna Somuncuoğlu** – Merhaba çoğuna değinildi ama derinleşmesi adına iki konuyu yeniden gündeme getirmek istiyorum. Birincisi Mandela'ya özgürlüğünün teslim edilmesinden sonra başlayan süreç konusunda çok şey dinledik ama oraya nasıl gelindiği konusunda birazcık daha duymaya ihti-




yacım var. Özellikle iktidar tarafını bu noktaya getiren temel faktörler neydi? Uluslararası baskı mıydı? Yoksa kamuoyunun demokratikleşme konusundaki talebinin gittikçe artması mıydı? Temel faktör neydi orada? İktidar bu masaya oturmaya ve de Mandela'ya özgürlüğünü teslim etmeye ne oldu da karar verdi? O süreç hakkında biraz daha bilgilenirsek iyi olur diye düşünüyorum.

İkinci konu, tabii ki kadınların katılımı hakkında soracağım. Kadınların süreçte, masada yer aldıklarını biliyoruz. Çünkü nihayetinde sonundaki çıktı, cinsiyete duyarlı bir anayasa. Ama bu süreçte de kadınlar masaya geldiğinde temel talep olarak ne koydular ortaya? Ya da talepleri hangi başlıklar altında toplanmıştı. Bu konuda da bize biraz ipuçları verirseniz çok işimize yarar diye düşünüyorum. Buraya gelmeden önce azıcık ödev yaptım ve birkaç makale okudum. Inclusive Peace and Transition Initiative'de (https://www.inclusivepeace.org/) güzel bir rapor var. Özellikle Güney Afrika'daki sürece kadınların katılımı ile ilgili. Maalesef o raporun sonunda, bugünkü duruma değinirken yoksulların ve mülksüzlerin büyük çoğunluğunu hala kadınların oluşturduğunu, hala eğitime ve ekonomik fırsatlara erişmekte zorluk çektiklerini, sağlık hizmetlerinden yararlanmakta sıkıntı içinde olduklarını ve en önemlisi de ev içi şiddetin, kadına yönelik şiddetin ve cinsiyet ayrımcılığının devam ettiğine ilişkin notlar var. Durum gerçekten böyle mi? Yani bu bilgiyi güvenilir ve doğru olarak kabul ederek konuşuyorum ve dolayısıyla soruyorum. O zaman kadınların barışı ne zaman gelecek? Çünkü kadınların çoğu için cephe evde başlıyor. Teşekkür ederim.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkürler. Daha önceki soruların sanırım beşini erkeklerden almıştık. Bu defa üç kadın, beş sorunun gücünde üç soru! Eczacı Ümran Duran. Lütfen siz de sorunuzu sorun sonra cevapları alalım.

**Ümran Duran** – Ben de önceki konuşmacı gibi aslında kadınların katılımı

ile ilgili bir soru soracaktım. Biliyoruz her ülkenin deneyimi farklı olur, çözüm biriciktir ama temelde şu kesindir: çatışmada en çok da kadınlar ve çocuklar mağdur oluyor. Kolombiya hükümeti ile FARC arasındaki çözüm sürecinde diasporalar vardı, kadın meclisleri vardı. Bunlar Barış Antlaşması'nda önemli bir konumdaydılar ve etkindiler. Güney Afrika deneyiminde kadınların katılımı nasıldı? Bunu daha da detaylandırmasını istiyorum konuşmacıların.

Bir sorum daha var. Tarif ettiğiniz terörist denilen grupların, silahlı grupların topluma kazandırılması ne şekilde oldu? Ya da halen silahlı gruplar var mı? Bunu Roelf Meyer'e sormak daha doğru, çünkü güvenlik konusu ile kendisi daha ilgiliydi. Aynı zamanda anayasa çalışmalarında yer almıştı kendisi. Anayasada kadınlarla ilgili hangi haklar verildi? Kadının insan hakları tanındı mı orada?

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkür ederim. Şimdi yanıtlara geçelim. Üç kadından aldığımız sorular ve yorumlar cevaplamanız için bekliyor. Lütfen.

**Muhammed Bhabba** – Önce kadınların hakları ile ilgili olan kısımdan başlayabiliriz. Evet, Güney Afrika hala oldukça muhafazakar bir toplum olmaya devam ediyor. Meclisten hangi yasayı geçirirsek geçirelim bunun toplumsallaşması garanti değil. Dolayısıyla bunu tekrarlamak istiyorum, biz kültürel ve geleneksel olarak çok muhafazakar bir toplumuz. Bu daha başlangıçtan itibaren mücadele engellerimizden bir tanesiydi. 1991'de Mandela serbest bırakıldığında, serbest bir parti olarak gerçekleştirdiğimiz ilk konferansta temel başlığımız, temel mücadelemiz kadınlarla ilgiliydi. Kadınlar, ANC'nin yönetiminde en az %50 pozisyon istiyorlardı. Yoldaşlardık, eylemcilerdik, biz hep birlikte mücadele veriyorduk ama erkeklerin birçoğu illa da bu konuyu doğru kabul etmiyordu. İnsan hakları, kadın hakları birlikte görülüyordu, o kadar. Ama Güney Afrika'da Winnie Mandela ve Albertina Sisulu çok saygı duyulan pozisyonlara sahiptiler ve bu yüzden de onları dinledik.

Belki bunların pek çoğu kadınlar için eşit hakları kabul etme eğiliminden değil de, kadınlar örgütlenebildikleri için mümkün oldu. Bu varsayılan bir pozisyon değildi, kadınlar söyledi erkekler de kabul etti diye bir şey yok. Kadınların bunun için mücadele vermeleri gerekiyordu. 1991'den bahsediyoruz ve ANC bu mücadele ile çok gurur duyuyor. Ama her şeyden önce bu mücadeleyi kadınlar yürüttüler. Gerçeklik bu. Peki bu arada ne oldu? 1994'te iktidara geldik. Manifestomuzda kadınlar için eşitlik ilkesi var. En çok bedel isteyen ama aldığımız doğru kararlardan biri şuydu: Bu süreç içerisinde biz iktidara geldiğimizde kadınlar erkeklerden daha az kazanıyorlardı. Yılda 12 milyara mal oluyordu bunu eşitlemek. Dolayısıyla derhal memurların maaşları düşürüldü. Sizin için çok bir şey ifade etmeyebilir ama zayıf bir toplumdan bahsediyoruz ve gerçekleştirdiğimiz ilk düzeltme işlemlerinden biri buydu. Psikolojik olarak da insanlar bu konuda çok rahat değillerdi.

Ben şu anda ANC'nin içinden ANC'ye

dair konuşuyorum. Şimdi öyle bir noktaya geldik ki, başkanımız salı günü kabinesini açıklayacak. Ama kabinenin yarısı kadın olacak. Parlamentonun yarısı kadın olmak durumunda. Bu konuda müzakere falan yok. Biz parti içerisinde mücadele verdiğimizde, ben diyelim ki üç numaralı kişiydim partide, altı numaralı kişi oldum. Çünkü kadın-erkek, kadın-erkek şeklinde gidiyor. Bu sorunu çözmüyor tabii. Çünkü insanları psikolojik olarak değiştirmiyor. Ama yeni nesil geliyor ve şimdi öyle kadınlarımız var ki, beni de korkutuyor. Gururlular, kendilerine güvenliler. Toplum değişiyor.

Ama bir başka zorluktan daha bahsedeyim. Şu anda Güney Afrika'dan bir takım raporları, haberleri okuyorsunuz. Müslüman kadınların anayasaya bir katkıları var. Güney Afrika'daki temel sorunlardan bir tanesi şu: Bir taraftan bireysel haklara saygı duyuyoruz ama bir taraftan da örfi hukuka saygı duyuyoruz. Peki örfi hukukta eşit yasalar yoksa ne yapacağız? Müslüman toplumunda böyle bir sorunla karşı karşıyayız. Eğer güçlü bir anayasanız varsa ve anayasanızı koruyan güçlü kurumlarınız varsa ve anayasanızı koruyan güçlü kurumlar varsa, genç Müslüman kadınlar bir şeyler yapabiliyor. Örneğin, Müslüman genç kadınlar anayasa mahkemesine gittiler ve dediler ki, bizim de haklarımızı koruyun, bizim haklarımızı korumak sizin göreviniz. İslami hukuka göre evlenmiş bir kadındı. Kocası bir gün "talak, talak, talak" yani 'boş ol, boş ol, boş ol' dedi. Bu adamın zengin olması için bu kadın bir sürü şey yapmıştı ama şimdi hiçbir hakkı kalmıyordu. Maulana Ihsaan'dan, Güney Afrikalı Müslüman İnsan hakları savunucusu, bu haklara dair son derece önemli bir medya çalışması da gerçekleştirdi. Ben bunu çok heyecan verici buluyorum. Söylemeye çalıştığım şu: Bizim toplumumuzu değiştiren şey yasalar da değildi, varsayılan konum gereği herkesin kendi hakları için mücadele etmesi gerekiyordu.

Bir başka mesele de ekonomik güç konusunda aldığımız tedbirler. Olumlayıcı eylemler açısından, kadınların güçlendirilmesi açısından ve daha önce dezavantajlı konumdaki insanlar açısından şunu söyleyebiliriz. Hükümet sözleşmeleri için, başka şeyler için çeşitli ihaleler yapıyoruz değil mi? Eğer kurumunuzda, mesela bizim durumumuzda, ihale başvuran kurumda kadın varsa fazladan puan alıyor. Bunu kötüye kullanabiliyorlar ama niyetleri iyi. Ama elbette ki zor bir konu. Sadece bu soruyu sonlandırabilecek kadar ayrıntı verebileceğimi düşünmüyorum tabii ki. Roelf, belki sen bir şeyler söyleyebilirsin. Sanki sana yönelen entegrasyona ilişkin bir soru vardı. Silahlı kuvvetlerin topluma kazandırılması ya da entegrasyonu.

Evet, hoşgörülü olmadığımız alanlardan bir tanesi şuydu: silahlı örgütlerin bulunmasına izin vermedik. Anayasanın bir parçası olarak çıkan yasalardan bir tanesi hiçbir askeri yapıya izin vermemekti. Afrika'da daha önceki silahlı yapıların hepsi yeni demokratik Güney Afrika'ya katılmak istiyorlarsa silahlarını bırakmak ve entegre olmak durumundaydılar. Yeni Güney Afrika Savunma Kuvvetleri'ne entegre olmaları




gerekiyordu. ANC'nin bir silahlı kanadı vardı. Bazı kurtuluş hareketlerinin de silahlı kanatları vardı. Tüm bunlar savunma kuvvetlerine entegre edildi, önceki savunma kuvvetleri ile birleştirildi. Sanıyorum bu süreci iyi yönettiğimizi söyleyebilirim. Ulusal savunma kuvvetleri dışında herhangi bir şekilde ayrı askeri yapılara izin vermedik. Hepsi tek bir kamuta-kontrol sisteminde birleştirildiler ve sivil kontrolde bir araya getirildiler. Aynı zamanda Savunma Bakanı da asker değil, Savunma Bakanlığı'nın başındaki kişi de sivil olmak zorunda ve bir sivil olarak askeri kuvvetlerin yaptığı her şeyden o sorumlu. Elbette ki, savunma kuvvetlerinin başında bir asker yer alıyor ama Savunma Bakanı ve Savunma Sekreteri sivil olmak durumunda. Zannediyorum sorunuza cevap vermiş oldum.

Toplumsallaşmaya ilişkin bir soru vardı galiba. Yasalar değişebilir ama yeni Afrika'dan bahsedeyim. Yeni Güney Afrika'da anayasanın kabul edilmesinin üzerinden 25 yıl geçtikten sonra hala şöyle durumlarla karşı karşıya kalıyoruz. Bir sürü insan hala yasalara uymuyor. Zaman gerekiyor ve çok da sinir bozucu bir şey. Yüzüme konuştukları zaman insanlar beni sevmeyebilir ama sevmeseler de saygı duymak durumundalar. Yeni Güney Afrika'da şöyle unsurlar var: Diyelim ki bir oteli aradım, adım Muhammed diyorum, doluyuz diyorlar. Hatta en başarılı kamu okullarımızın bir kısmı çok ince yollarla, açık bir şekilde değil, belirli bir renkten gelen insanları dışarıda bırakıyorlar ve kabul etmiyorlar okullarına. Bir şekilde bunun için bir takım yöntemler bulmuşlar. Elbette ki bir gecede değişecek şeyler değil bunlar. Dünyanın en iyi anayasasını da yazsanız, eğer anayasanın değerlerini koruyan kurumlarınız yoksa bu anayasa hayata geçmeyecektir.

Pek çok alanda buna benzer sorunlarla karşılaştık. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonumuz var, Toplumsal Eşitlik Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu vardı. İnsanlar kendi evlerinin mahremiyetinde siyahlarla ilgili konu-

şabiliyorlardı ve çok kötü sözler kullanabiliyorlardı. Evlerinin mahremiyetinde beyazlarla ilgili veya Hristiyanlarla ilgili de kötü konuşulabiliyordu ancak kamu önünde bunlar dile gelmiyor. Çünkü İnsan Hakları Komisyonu Kurumu'nun gücü o kadar yüksek ki insanları mahkemeye getirebiliyoruz. Yani burada insan teması, davranışı birazcık belki de havuç-sopa yöntemi ile de olsa toplumun tavrını değiştirebildi. Tabii bu 25 senelik bir süreç. Kolay diyemem ve kişisel olarak da sinirlenmiyorum. Ancak sen Muhammedsin, o yüzden seni sevmiyorum diyecek olsa onu anlayabilirim ama böyle alttan alttan gelen imanları kaldıramıyorum. Özellikle kanunu bypass ettikleri zaman insanlar bunu çok yapıyor. Bu konuda şöyle cevap verebilirim: gelecek nesillere bel bağladık. Aynı okullara gidiyorlar, tavırlarının farklı olduğunu görebiliyoruz. Şimdi nasıl evlendiklerini, nasıl etkileşim içerisine girdiklerini ve nelerin değişmiş olduğunu görebiliyoruz. Ve etkileşim içerisindeki insanların profillerinden bir başarı hikayesi çıkacaktır. Ancak hala önümüzde gitmemiz gereken çok uzun bir yol var.

**Sedat Yurtdaş** – Uzun uzadıya dinleyince, sanki kendi adıma barışı nasıl sağladıklarını anlıyorum, gibi. Çok sabırlılar, sorular üzerinde çok ayrıntılı bir şekilde durup cevap veriyorlar.

Şimdiyse son dört soruyu ya da yorumu alıp toparlayalım. İlk olarak İsrafil Özkan (Özgürlük Araştırmaları Derneği), ikinci olarak Sait Veroj (İsmail Beşikçi Vakfı) üç Celalettin Birtane (Ticaret Odası Meclis Başkanı) ve sonuncusu da Sedat Yılmaz (Hak İnisiyatifi). Sırasıyla soruları alalım.

Peki, beşinciyi de Bawer Berşev'den alacağız.

Galiba en sonuncu soruyu Van'dan altıncı soru olarak alalım: Sıraya göre gidelim lütfen.

**İsrafil Özkan** *(Özgürlük Araştırmaları Derneği)* – Herkese tünaydın. İsmim İsrafil. Ben Özgürlük Araştırmaları Derneği'nde politik analiz yapan bir kişiyim. Ankara'da yaşıyorum. Kürt sorunuyla Güney Afrika'daki Apartheid arasında çok büyük bir fark var. Çünkü Güney Afrika'da şunu gördük. Beyazlar azınlıktı, hala azınlıklar ama iktidar onların elindeydi. Kürt sorununda sorun tam tersi. Yani burada azınlık grubu çoğunluktan daha zayıf. Mandela siyah biriydi ve çoğunluğa aitti. Barış ve demokrasi sürecini Güney Afrika'da yürütebildi. Ama Türkiye'de, özellikle Kürt meselesinde Kürtler çoğunluk değil, azınlık grubu. Sorum şu: Azınlık grubundan bir lider Türkiye'de bir barış ve demokrasi sürecini yürütebilir mi? Veya azınlıktan geliyorsa dünyanın herhangi bir yerinde böyle bir şey yapabilir mi? Gelecekte muhtemelen Türkiye'de bir Türk tarafında demokrasi ve barış sürecini yürütecek bir lider olmayacak ama bu Güney Afrika ve Kürt meselesi ile ilgili farkı da gösteriyor. Türkiye'deki çoğunluk Kürt tarafından bir liderliği kabul etmeyecektir diye düşünüyorum. Selahattin Demirtaş örneğinde de bunu gördük. Çok büyük bir çaba gösterdi Kürt tarafının lideri olmak anlamında ama olmadı. Belki diğerleri de deneyecektir ama sizce azınlık grubundan bir

kişi böyle bir ülkede bir barış ve demokrasi sürecini yürütebilir mi? Liderliğini üstlenebilir mi?

**Sait Veroj** *(İsmail Beşikçi Vakfı-Kürtçe konuşuyor.)* - Değerli misafirler şehrimize hoş geldiniz. Konuşmalarınız ve tecrübeleriniz bizim için çok önemlidir, konuşmalarınızda dediniz ki biz aynı amaç ve aynı ulusun özgürlüğü için çalışıyorduk ancak biz Kürtler ve Kürdistan bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmış bir ulusuz; bir parçası Türkiye, bir parçası İran, bir parçası Irak ve diğer bir parçası da Suriye devletlerine ilhak edilmiş bir ulus durumundayız. Sizin Kürt ulusal sorununun çözümüyle ilgili düşünceleriniz nedir ve ulusal bir sorunun çözümüyle ilgili tecrübeleriniz olduysa bizimle paylaşabilir misiniz? Teşekkür ediyorum."

**Celalettin Birtane** *(Ticaret Odası Meclis Başkanı)* – DİTAM başkanı şahsında yönetimini ve çalışanlarını kutluyorum. Gerçekten önemli bir çalışmayı başarmışlar. Diğer yandan Roelf ve Muhammed'e yoğun çalışmaları içerisinde zaman ayırıp Diyarbakır'a geldikleri için teşekkür ederim, gerçekten kendilerine saygı duyuyorum. İkisini de çok iyi bir şekilde dinlemeye çalıştım. Şunu gördüm: gerçekten ırkçılık üzerinden ve kökleri derinde olan bir çatışmayı barışla sonlandırabilmişlerdir. Bunun üzerine kendime şu soruyu soruyorum: bu kadar zor olan bir çatışma barışla sonlandırılabildiyse Türkiye'de ve dünyanın öbür ülkelerindeki çatışmalar niye barışla sonlandırılamıyor. Bu kendimiz için olan bir soru.

Üç sorum daha olacak. Birincisi, Güney Afrika'daki barış mücadelesinde sivil toplumun çok önemli bir rol oynadığını söylediler. O sivil toplum örgütleri bu rolü oynarken mutlaka siyahi ve beyaz organizasyonlarının negatif veya pozitif bir baskısı ile karşılaşmışlardır. Ama bunlar hangi yöntem ve üslubu kullanarak bu başarıyı elde ettiler? Bu bizim için önemli bir deneyim olacak. İkincisi, dünya ekonomik gücünü elinde bulunduran güçler Güney Afrika barış mücadelesi döneminde, bu mücadeleye negatif ya da pozitif müdahale düzeyleri ne oldu? Çünkü bu çok önemli. Üçüncüsü de şu: başlangıçta 180 derece birbirine zıt ve düşman olan iki insan bugün bir araya gelip Güney Afrika'nın barış mücadelesine ciddi katkı sundunuz. Tabii dünyada çatışmanın olduğu bölgelere gidiyorsunuz. Acaba bu duruma, böyle bir şeye çatışmalı başka bölgelerde de rastlayabildiniz mi? 180 derece birbirinize düşman olan iki tarafın insanlarının bir araya gelip böyle bir mücadeleyi sürdürmeleri örneğine rastladınız mı? Teşekkür ediyorum.

**Sedat Yılmaz** *(Hak İnisiyatifi)* – Teşekkür ederim. Önceki katılımcılardan birisinin sorusu cevaplanmadı, onu bir hatırlatayım. Müzakere masasına oturtan, Mandela'yı serbest bıraktıran koşullar neydi? Hangi koşullardı onları yaratan? Ona biraz değinmelerini rica edeceğim. Benim sorum ise, katılımcılar biraz müzakereler-barış süreci sonrası siyahi elit yaratma meselesinden bahsettiler. Bu siyahi elitlerin kim olduğunu merak ediyorum. ANC'nin içindeki kadrolar mıydı? Mandela'nın ailesi miydi? Kimlerdi bunlar? Daha sonra bu durum, siyahiler içerisine nasıl bir

sınıfsal çelişki veya bir çatışmaya neden oldu? Süreç nasıl devam etti?

Bir diğer soru da; anayasal güvencelerden bahsedildi. Bu anayasal güvenceler, malum Türkiye'de hukuk meselelerine girmeyelim ama anayasa uygulamasında ortaya çıkan eksiklikler ya da uygulamadaki eksiklikler nelerdir? Örneğin bir mahkemenin bu süreçten sonra da yine beyazlar lehine bir karar alması veya benzer bir durumla karşılaştılar mı? Böyle bir durum ortaya çıktıysa nasıl bir müdahale söz konusu oldu? Teşekkür ederim.

**Bawer Berşev** – Merhaba arkadaşlar. Konuşama başlamadan önce ben de DİTAM'a teşekkür ediyorum ve gelen misafirlerimize hoş geldiniz diyorum. Ben Bhabba'ya iki soru sormak istiyorum. Eğer cevaplarsa memnun olurum. Birincisi, eğer beyazları Türkler siyahları da Kürtler olarak adlandırırsak, size göre Kürtler hangisi oluyor? İkincisi, eğer biz Kürtlere, özgürlüklerini kazanmaları için üç önemli öneride bulunacak olsanız, bunlar neler olur? Sağ olun.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkürler. Son soru da Van'dan, Van'ı temsilen Serhad'dan Sayın Şemsettin Takva soracak ve böylece cevaplara geçeceğiz.

**Şemsettin Takva** – Ben de DİTAM'ın saygın yürütmesine; saygın çalışmalarından ötürü, bizi değerli dostlarımızla bir söyleşi içerisinde bulundurmalarından ötürü sonsuz teşekkürlerimi sunarak başlamak istiyorum. Sivil toplum örgütlerinin demokrasi yolunda, barış yolundaki konumları ve durumları üzerine çok derinlemesine hem bir sürü saygın arkadaştan bilgiler edindik hem de nasıl bir çalışma içerisinde olabilirlikleri ile ilgili de aslında ipuçlarını almış olduk. Doğrusunu isterseniz, Afrika'dan gelmiş olan dostların o haklı gururla neticelendirdikleri geçmişlerini, deneyimlerini bize sunmaları beni şahsen böyle yaprak gibi oraya buraya attı desem çok yerinde olur. Duygulandık. Çok beklenti içerisinde olduğumuz soruları da dinledik ama kendimize baktığımızda da biraz kıskançlık ile bunları bekliyoruz. Münakaşalarını da verdik ama neticelerini de istenilen düzeyde alamadık. Çok çok farklı konumlarımız var. Yani bizim iktidar güçleri dediğimiz güçler çok farklı. Bir dönem ulusalcılarla münakaşamızı yapıp barışı yakalayalım veya birlikte yaşama şartlarını yakalayalım diye uğraşırken 80 sonrası biliyorsunuz ulusalcılar bizi ve özellikle de İslami kanatta iktidara gelmiş olanları böyle bir baskılanmış oluyordu. İslami kanatla belki ittifak olarak gidebiliriz diye bir beklenti içerisinde olduk, sonra İslami kanadın tarafları, ittifakçıymış gibi gözükenler bu defa hepimizi baskılamaya çalıştılar. Yani bizim iktidar güçleri karşısındaki durumumuz da çok farklı.

İkinci bir sıkıntımız var. Kürtler olarak biz kendimizden çok fazla vermiyoruz gibi bir duyguya kapıldım. Belki kelimeyi yanlış kullanıyorum ama çok daha fedakarca çalışmamız gerektiğini, çok daha kendimizden vermemiz gerektiğini inanıyorum ki birliği sağlayabilelim. Haklı olarak gelen misafirlerimiz bir soru sordular. Yani Kürtler şimdi bize neyi diyorlar acaba? Yani siyaset olarak net oldukları nokta nedir? İnanın haklılar. Şimdi 80 öncesine dik-




kat edin biz bağımsız, birleşik, ayrı bir Kürdistan'ı savunduk. 80 sonrasında bu defa paradigmanın değişikliği ile birlikte biraz da savrulmalar başladı. Birlikte olabilmenin, birlikte yürüyebilmenin ve öyle yaşayabilmenin programlarına takılı kaldık. Bunlar doğru. Yani biz çok net değiliz Kürtler olarak.

Bunun ötesinde Kürtler olarak birlikte olabilmenin mayasını da yakalayamıyoruz. Birlikte hareket edebilmenin tohumunu da ekemiyoruz. Belki çok çok farklı başlıklar var, belki çok farklı güçler var. Bunları dağıtan, bunları birbirinden ayrıştıran eller var. Bunu kabul etmek lazım ama Kürtler her şeyden önce bir titremenin, yeniden bir oluşumun sancıları içerisindedirler. Bunun ötesinde bir arkadaşın çok güzel bir sorusu oldu. Kürtler Türkiye'de azınlık. Egemenler hayli güçlü ve çok farklı etniklerden meydana gelmiş bir ulus. Bir de bu sıkıntı var. Şimdi Türkler, dünyanın çok değişik taraflarından gelmiş ama Türklük adı altında çoğunluğu teşkil ediyorlar. Kürtlerin azınlıkta barış söylemleri, Kürtlerin azınlıkta birlikte olma söylemleri cılız kalıyor. Bu doğru. Doğru olmakla birlikte, yoğunlukta olan ve egemenliği de elinde bulunduran Türk eliti biraz da şımarık davranıyor gibi geliyor bana. Bu şımarıklığı uluslararası ilişkilerde de sürdürüyor. Ve Devlet olmaktan kaynaklı Kürtlerin aleyhine olabilecek, sadece Kürtler'in değil diğer azınlıkların da aleyhine olabilecek bir şımarıklığı sürdürüyor ve ilişkileri de var.

Bu anlamda ben dostlarıma şunu soruyorum. Yani Türklerin bu uluslararası şımarıklığına nispeten fren olabilecek, hatta onlara diploması dediğimiz ilişkilerde yardımcı olabilecek, bunların çok haklı ve yerinde davranmadıkları noktasında [uyarılar yapabilirler mi], yani siyaset yapmada kolaylıklar veya imkanlar sağlayabilirler mi? Dinlediğiniz için teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum.

**Sedat Yurtdaş** – Sayın Takva çok teşekkürler. Şimdi cevaplara geçelim ve

kendilerinin de eklemek istedikleri, son sözleri de almış olalım. Buyurun.

**Muhammed Bhabba** - İki meseleden bahsetmek istiyorum. Bir de gözlemimi paylaşmak istiyorum. Güney Afrika durumunun farklı olduğundan bahsetmiştiniz. Evet, farklı çünkü Kürtler; Suriye, Irak ve Türkiye'de dağılmış halde. İşte burada benim kafa karışıklığım devreye giriyor ve bana yardımcı olmanızı istiyorum bu kafa karışıklığını çözme anlamında. Siyasi sınırlar anlamında Kürtler için mi yoksa Türkiye içerisinde mi savaşıyoruz? Her iki durumda da neyi başarabiliriz? Ne başarılabilir? Ne elde edilebilir?

Siyahların mücadelesini hatırlayın Amerika Birleşik Devletleri'nde. Afrikalı Amerikalıların nüfus anlamında azınlık olması Martin Luther King'i yaptığı şeyden alıkoymadı. Ki bu da çok büyük bir zorluk olmasına rağmen imkansız değil. Yani dolaylı olarak bunu söylemek istiyorum ama bir başka gözlemim de oldu. Aklımda çok gençken olan bir şeydi bu. Bana gençken şöyle söylenmişti. Filistin sorunu bütün dikkati çekerken, belki de yüzyıllar içerisinde çok daha kötü bir kadere hapsolmuş olan Kürtler neden Filistin kadar uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiyor? 10-15 sene önce böyle bir soru sorulmuştu. Bence bu soruyu kendimize de sormamız gerekiyor. Evet, Yaser Arafat Filistin mücadelesini dünyanın her bir yerine taşıyabildi ve alakalı da kıldı. Bu soruya da bakmamız gerekiyor. Belki bir taktik olarak değil ama bu meseleyi Birleşmiş Milletler'e taşımak, ittifaklar kurmak diplomatik topluluğa taşımak gerekiyor. Ama işte sivil toplumun rolü bu, siyasetçilerin rolü değil. Uluslararası Af Örgütü olabilir. Tabii sadece bazı öneriler veriyorum burada. Ama bildiğim bir şey varsa, burada bu sorunun sorulması gerekiyor. Sanırım Kürtler'in diasporasının da çok yüksek sayıda olduğunu söyleyebiliriz. Dini önderler var Kürdistan'da. Peki neden Filistin meselesi çok daha fazla duyuldu. Çünkü acaba diplomasi tiyatrosunu diğer insanlardan çok daha iyi oynadıklarından mı böyle oldu. Bu soruyu kendimize sormamız gerekiyor ve belki de bundan bir takım dersler çıkarmamız gerekiyor. Suriye, Libya, Irak... Burada uluslararası vicdanı nasıl uyandırabilirsiniz Kürtlerle ilgili olarak. Suriye, İran, Irak ve Türkiye'de. Güney Afrika bu konuda iyiydi işte. Mandela ile birlikte biz oyunu uluslararası olarak yürüttük. Sonunda da desteklerini almaya başladık. Ve sonunda Apartheid hükümeti de dünya kamuoyuna karşı durduğunun farkına vardı. Böyle giderse sorun olacağının farkına vardı. Bu sorunun cevabını aramamız gerekiyor. Evet, farklar var ama birbirimizden öğrenebileceğimiz derslerimiz de var. Belki diğer diğer mücadelelerden de öğreneceklerimiz vardır. Sizler konuşurken benim aklıma direkt olarak Filistinliler geldi. Dünya kamuoyunda nasıl bu kadar alakalı tutabiliyorlar? Bütün gazetelere yansıyor orada olanlar.

Tartışmak istediğim bir başka konu da şuydu: belki Güney Afrikalılar arasında farklar olduğunu söyleyebilirsiniz ama bütün mücadelelerde belirli ortak noktalar vardır. Ve sorduğunuz son soruyla ilgili olarak bazı öğrendiğimiz dersler-

den bahsetmek istiyorum. Roelf da söyleyecektir, bir noktada biz ANC olarak referandum olsun diye düşmanımıza yardımda bulunduk. Kendi insanlarının desteğini alabilmek için. Bunu açık olarak yaptım. Referandum bizler müzakere yürütürken siyah insanları dışarıda tutarak yapıldı. Roelf'a ve arkadaşlarına Güney Afrika'nın beyazlarını müzakereye çekebilmeleri anlamında bir adım atmalarını sağlamış olduk. Yani birçok anda şunu öğrendik: düşmanlarınızın arasındaki ılımlılara yardım edesiniz ki, onlar da aklın sesi olabilsinler. Daha rahat müzakere edebilirsiniz bu kişilerle.

Ve genç bir insan olarak benim öğrendiğim bir başka ders de şu: düşmanım hiçbir zaman homojen değildir. Düşmanlarım arasında benimle aynı ideallere sahip insanlar olabilir ama belki de kendini ifade etme fırsatı olmamıştır. Ben müzakereci partner olarak onlara sözü veriyorum ki, onların sözünü dinleyebileyim ve kendi partileri içerisinde sözlerini dile getirebilsinler. Roelf'u o yüzden seviyorum. Çünkü anlaşabileceğimiz biri olduğunu biliyordum.

Söylemek isteyeceğim son şey şu: ben çiftliğe dönmüştüm, çiftlikten geliyorum çünkü. Bir ihtiyar bana şöyle söyledi: 'bazen aptal bir arkadaştansa zeki bir düşmanız olsun. O daha iyidir.' Çünkü bazen kendi partiniz, kendi bulunduğu taraf içerisinde insanlar sizi üzecek şeyler yapacaktır. Bundan dolayı her zaman fikirlerin, bakış açılarının ve değerlerin ortak noktasını bulmak ve bunlar üzerine çalışmak konusunda kararlı oldum. Kendi partim için de bu geçerli. Bunu paylaşmak istiyorum.

3-4 soruya daha cevap vereceğiz. Roelf da cevap verecek.

**Roelf Meyer** – Şu soruya değinmek istiyorum. Bir azınlık barış sürecini yürütebilir mi sorusu vardı. Çünkü ben bir azınlıktan geliyorum. Ama aslında dini bir lider barış sürecini başlatmıştı. Bu süreci yürütmesi gücün elden gitmesi anlamına da gelecekti. Çok farklı bir durum söz konusuydu. Dünyadaki bazı durumlarla benzerlik gösteriyor ama farklılıkları var tabii ki. Martin Luther King'i referans vermişti Muhammed. İyi bir örnek. Bir azınlık hareketinin lideri de dünyayı değiştirebilir. Buna iyi bir örnek. Martin Luther King bunu yaptı. Nobel Barış Ödülünü 38 yaşında bir hiç için almadı. Çok önemli bir noktadaydı. Bugün bile bir azınlık lideri olarak yaptıklarından dolayı tanınıyor ve saygı duyuluyor.

Belki buradaki ders şu: sizler değişimin liderliğinde daha güçlü bir noktadasınız. Eğer tabii ki gücü elinde bulunduran bir azınlıksanız, ki Kürtler'in durumunda bu söz konusu değil.

Sorduğunuz sorulardan bir tanesinde, Mandela'nın hapisten çıkmasından sonra ile ilgili olan soruya cevap vermemiştim. Dört tane faktörden bahsetmiştim sabah. Hükümet açısından, yani beyaz azınlık hükümeti açısından bu kararın temelinde yatan şey şuydu: Güney Afrika'da Mandela serbest bırakılmazsa barışın olmayacağı gerçeğinin farkına varmamızdı. Bu çok basit bir gerçekti. Eğer Mandela serbest bırakılmasaydı gerçekten bir diyalog ve müzakere süreci gerçekleştiremeyecektik. Ve ANC de katılmayacaktı bu sürece. Bu

çok basit bir gerçekti, Güney Afrika'daki barış müzakeresinde başka da hiçbir şey bu basit gerçekten daha önemli bir rol oynamıyordu.

Belki de Mandela'nın statüsü ile ilgili olarak şunu söyleyebilirim. Tabii ki uluslararası kamuoyunun saygısını kazanmış olması burada çok önemliydi. Mandela'nın özgürleşmesini, serbest bırakılmasını istemeyen bir ülke yoktu. İkili görüşmeler ve çoklu görüşmeler çerçevesinde herkesin istediği şey buydu. Bundan dolayı burada çok istikrarlı bir çaba söz konusuydu. Peki. Şöyle bir soru vardı: Eğer biz başarabiliyorsak niye diğer çatışmalarda başarıya ulaşılmasın?

Şöyle bir fikrim var benim. Dünyada doğudan batıya, Kolombiya da dahil olmak üzere birçok ülkede barış için çaba harcadık. Latin Amerika örneğinde de şunları gördük. Bütün bu deneyimlerden şu sonuca varıyoruz: Üç tane baskın faktör çatışmayı körüklüyor. Bir, dini farklılıklar. İkincisi, etnik farklılıklar. Üçüncüsü de, siyasi farklılıklar. Siyasi ayrışma da diyebilirsiniz buna. Güney Afrika durumunda neyse ki sadece sonuncusu, yani siyasi farklılıklardan muzdariptik. Yani siyah-beyaz noktasında bulmaya çalışıyorduk. Çok basit bir tanım vardı orada. Siyah bir çoğunluk var, beyaz bir azınlık var. Bu kadar basitti ve bunun üstesinden gelebilirsek, bundan bir çıkış yolu bulabilirsek başarılı olacaktık. Ama etnik ve dini ayrılıklara gelecek olursak; çok daha fundamentalist, köklü bir durum söz konusu oluyor. Ve çok tutkulu bir ilham söz konusu olabiliyor. İstekler, arzular söz konusu olabiliyor ki bunlarla baş etmek zor olabiliyor. Dini köktencilik özellikle çok zor başa çıkılan bir durum. Sri Lanka'da da biliyorsunuz çatışmalar hiçbir zaman çözülmedi. Dini farklılıklar, Budist ve Müslüman toplum arasındaki ayrım, Myanmar'daki durumda da çok benzer bir şekilde Müslüman ve Budist ayrımı. İsrail-Filistin durumunda da aynı şeyin olduğundan bahsedebiliriz. Dini ayrımlar söz konusu buralarda. Bu anlamda daha karmaşık, daha zor. Bu dini ve etnik ayrımlar meselesini çözmeye çalıştığınızda durum zorlaşıyor. Bizimki gibi sadece siyasi ayrımları çözecek olursanız belki daha kolay denilebilir.

Sivil toplum ile ilgili sorulan soruya ve ekonomik baskı ile ilgili soruya gelecek olursak. Belki de bazı örnekler verebiliriz, tartışmalar sırasında da verildi ama benim size sorum şu olacak: Sizin sivil toplum düzeyinde, ekonomik işbirliği düzeyinde ne kadar seferber edebiliyorsunuz? Yani bir topluluk olarak, Türkiye'de bir topluluk olarak düşünürsem. Sizin Suriye'de kardeşlerinizle görüşme imkanı buldum. Irak Kürdistan'ındaki kişilerle bir araya gelme fırsatı buldum ve bu karşılaşmalardan çıkardığım şey şu: sınırların ötesinde çok büyük farklılıklar var ama sizin durumunuzda şunu söyleyebilirim. Sizler siyasi alanı özellikle nasıl seferber edebilir ve nasıl daha güçlü olabilirsiniz? Sanırım Muhammed de buna değinmişti. Ama şunu unutmamamız gerekiyor. Sabah bahsetmiştik, 1980'lerin sonlarında ANC yasaklı bir teşkilattı. Kendi başına bir şey yapamazdı. Mandela, diğer ANC liderleriyle birlikte hapishanedeydi, bir




kısmı da ülke dışındaydı. Ve ülke içerisinde ANC yasaklanmış bir teşkilattı yani siyasi açıdan tamamen pasifti. Ama ülke içerisinde özgürlük hareketini yürüten kişiler, Muhammed ve sivil toplum grupları 'Birleşik Demokratik Cephe' diyorlardı kendilerine, yani siyasetçi olarak sonradan aktif hale geldiler, bu sivil toplum bütün ülkeyi seferber etti. Çok barışçıl bir şekilde bunu yaptılar. Tabii ki çok fazla zorluk yaşandı ama büyük bir şiddet durumu çıkmasının önüne geçtiler. O sırada sivil toplum eylemlerinde bu Birleşik Demokratik Cephe'nin faaliyetleri, Muhammed ve diğerlerinin yürüttüğü faaliyetlerin önemi büyüktü. Bir cevap olarak bunu söylemiş olayım sizlere ama elbette kendi çevrenizde neyin yapılabileceğini en iyi siz bilirsiniz. Bizim durumumuzda başarı elde edebildik.

Şöyle bir soru vardı: Siyah elitler kimdir? İyi konumlara gelebilmiş kişilerdir. Bu özgürlük ve demokrasi dönemine geçirdikten sonra iyi konumlar elde edebilmiş ve siyah ekonomik güçlenme sürecinden fayda sağlamış kişilerdir. Tüm işletmelerin öz sermaye partnerleri bulmaları gerekiyordu, siyah olan partnerler bulmaları ve yararlanıcı bulmaları gerekiyordu. Öz sermaye anlaşmaları ve yönetim konumlarında siyahları bulmaları gerekiyordu. Bu şekilde siyah bir elit oluştu. Kendi başına başarılı olanlar da oldu. Yani bu kendi başına hatalı bir şey değil ama şöyle bir sorun var. Refahın dağılımı çok sınırlı kaldı ve bu da kendimizi sorunun içerisinde bulduğumuz bir alan. Sanırım bazı eksiklikler dediniz, Muhammed hâlihazırda o eksikliklere değindi. Sabah değinilmiş bir şeyi de söylemek istiyorum. Çok odaklanmadığımız bir eksiklik, müzakerelerimizin sonunda ekonomik geçiş sorusu vardı önümüzde. Anayasal geçişi başarılı bir şekilde tamamladık. Apartheid'i durdurduk, bitirdik, bütünüyle tarihin çöplüğüne attık ama yeni bir sosyo-ekonomik düzen yaratmayı başaramadık. Bunu büyük ölçüde yakın dönemde demokratik olarak seçilen hükümete bırakmaya karar verdik ama

bu bir hataydı. Muhtemelen en büyük hatamız buydu. Sosyo-ekonomik dönüşümü planlamalıydık ve bunun ülkenin her tarafında, herkesin çıkarına yaygınlaşmasını sağlamalıydık. 25 yıl sonra hala bu işi beceremediğimiz olmanın, tamamlamamış olmanın kaygısını, öfkesini yaşıyoruz. Son olarak, bizi dinlediğiniz zaman kıskandığınızı söylediniz. Teşekkürler ama biz de öyle hatalara sahibiz ki aslında o kadar da kıskanmamalısınız belki de.

İki şey söyleyerek sözlerimi bitirmek istiyorum. Birincisi, gün içerisinde Güney Afrika modeline dair başarı faktörüne değindik. Bunlardan bir tanesi kapsayıcı olmasıydı. Herkes bir şekilde katıldı, kimse kendisinin dışlandığını hissetmedi. Diğeri, dışarıdan birilerini beklemedik, gelip bu sorunu çözmesi için. Biz kendi sorumluluğumuzu kendimiz aldık. Üçüncüsü ise, zannediyorum şunu da eklemek gerekiyor, bugünün sonunda paylaşabileceğim önemli bir şey, biz bunu ancak kendi aramızdaki güven ile başarabildik. Pervasız bir güven. Birbirimize muhalif olmamıza rağmen pervasız olarak güvendik ve bu bizi sonra da dostluklara taşıdı. Ben şimdi başkanımız olan Ramaphosa'nın hayatı boyunca dostu olduğumu söyleyebilirim, Muhammed'in hayat boyu dostuyum. Ve dönüp geçmişe bakacak olsak bütünüyle farklı bir geçmişten geliyoruz. Düşmandık biz. Peki, bizi böyle düşmanlardan dostlara çeviren şey neydi? Birbirimize pervasız bir güven duymamızdı. Kimin neyi yapıp yapamayacağının bilinmesi ve bunun kabul edilmesi gerekir. Aksi halde güvenimizi bu derece pervasız değil de, düşmanlığımızı pervasız hale getirseydik başaramazdık. Dostunuza bile pervasız, kayıtsız bir güven duymak kolay değildir, düşmanınıza ise bu çok daha ayrı bir hikaye. Bütün söylediklerimin temelinde bu yer alıyor. Zannediyorum, medya ile görüşmelerimiz sırasında Muhammed de benzer bir şey söyledi. Tüm dünyada herkese taşıdığımız mesaj şu: diyaloğa, bir başarı aracı olarak güvenin. Bir araya gelebilirsiniz, birbirinizle konuşabilirsiniz, diyalog kurabilirsiniz. Bu başarıya götürecektir. Diyaloğu asla bitirmeyin. Ve şundan da fazlasıyla eminim. Karşı tarafta da olsa diyaloğu başlatabileceğiniz insanları arayıp bulabilirsiniz. Her zaman bir açılışı olacaktır bunun. Belki ilk başta tercih ettiğiniz kişi olmayabilir, en üst düzey lider olmayabilir ama başlatmak gerekiyor.

Bizim sürecimizde diyalog, Mandela serbest bırakılmadan çok önce başladı. Çok gizli koşullar içerisinde başladı. ANC adına sürgünde olan insanlarla başladı. Aksi halde, bu aşılamaz bir engel haline dönüşebilir. Anlatıları değiştirmemiz gerekiyor. Her şey gündelik olarak sizin yaşadığınız anlatıların etrafında dönüyor. Buradaki en önemli şeylerden bir tanesi geriye dönüp, bunları nasıl değiştirebiliriz diye düşünmek. Her şeyden önce de diyalog içerisine girmek. Gerekirse de gizlilik temelinde bir diyalog kurmak. Ama bunlar eninde sonunda potansiyel birtakım sonuçlar doğuracaktır. Çok teşekkür ediyoruz.

**Sedat Yurtdaş** – Bhabba bir soruya eksik yanıt verdiğini fark etmişti, şimdi o soruya cevabını alacağız.

**Muhammed Bhabba** – Güney Af-

rika değişti. Roelf de değişti, partisi de değişti. Çünkü işadamları bunun böyle gitmeyeceğine onları ikna etti. Sivil toplum tarafından bakacak olursak, ben size şunu sorayım: sivil toplumun size ne ölçüde yardım edebileceğine dair herhangi bir istatistiğiniz, araştırmanız var mı? Ankara'ya gitseniz ve bu sorunu barışçıl bir şekilde çözerseniz bu iş dünyasının faydasına olacaktır, Türkiye'nin faydasına olacaktır, ancak bu sayede işletmeler daha iyiye gidebilir. Güney Afrika kendisini bu şekilde geliştirdi. İş toplumunu harekete geçirdi. Her şeyden önce de politikacılarla konuştu. Eğer bir teşvik verilebilirse, barışın ekonomik faaliyeti yükselteceğine, yatırımları yükselteceğine dair birtakım veriler oluşturulabilirse böylesi bir açıdan yaklaşılabilir. Bu yıllardır sivil toplumun faydalı olabileceği şeylerden bir tanesi. ANC'nin sürgündeki elemanları ile beyazlar arasında görüşmeler gerçekleştirdi. İş insanları şunun farkına vardı: politikacılar onları görüşlerini yansıtmıyorlardı. İşte bu yüzden de bu görüşleri iletmenin yolunun bulunması gerekiyor. Belki de bunu açıklamanın bir yolunu bulmamız gerekiyor.

Sadece şunu söylemek bitirmek istiyorum. Hindistan'a gittiğimiz zaman tanınmış şahsiyetlerden biriyle, çok sevdiğim bir insan olmasa bile zaman zaman bir araya geliyoruz. Hindistan anayasa çalışmalarından da çeşitli insanlarla bir araya geldik. 1995'ten beridir de var. Onlardan da bir şeyler öğreniyoruz. Yaşlı bir insan bana şunu söylemişti: 'bağımsız bir yargı ve bağımsız bir basın... bunlardan asla vazgeçmeyin.' Ancak bu sayede işleri düzeltebilirsiniz. Teşekkürler.

**Sedat Yurtdaş** – Teşekkür ederiz değerli arkadaşlar katılımınız için. Toplantımızın yavaş yavaş sonuna geliyoruz artık. Şimdi Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi adına, düşünce kuruluşumuz adına, evet onun altını çizerek söylemek istiyorum, gerçekten Diyarbakır'da, bölgede böyle bir kuruluşu oluşturmak faaliyetlerini sürekli olarak sürdürmenin kolay olmadığını tahmin edersiniz, başkanımız Mehmet Vural'a söz vereceğim.

Sonra da başkanımız Mehmet Vural, Muhammed Bhabba'ya DİTAM olarak bir armağanımızı verecek. Kurucu başkanımız Mehmet Kaya da Sayın Roelf Meyer'e armağanını verecek.

Ondan sonra da eğer hala sıkılmaz da kalmayı isterseniz hep birlikte, DİTAM ailesi olarak, bugünün anlam ve önemine binaen ortak bir fotoğraf çekip programınızı sonlandıracağız. Buyurun Sayın başkanım.

**Mehmet Vural** – Çok teşekkür ederim. Ayrılmak yok, buradayız.

Değerli dostlar, gerçekten iyi bir şey yaptığımızı düşünüyorum. İyi ki geldiniz, iyi ki dostlarımız geldi. İyi ki böyle bir günde bize ders veren, bizim düşüncelerimizi, bilgi ve tecrübemizi zenginleştiren deneyimleriyle, yaşamlarıyla bize katkı sunan dostlarımızı gördük, onları dinledik. Şimdi, tabii tekrar bir tartışma ortamına girmek istemiyorum. Dışarıda hep sordular. Bu bölgede Kürt sorunu, Kürdistan meselesi ve Güney Afrika arasında benzer olan, benzer olmayan taraflar var mı? Doğ-



rudur, benzerlikler de var, hiç alakası olmayan taraflar da var. Bütün bunları biz kendi aramızda oturup değerlendireceğiz. Ama şuna inanın ki, bu bilgi ve deneyimler bize çok şey kazandırdı. Bir defa karşıt insanların bir araya gelişini gördük. Düşman insanların bir anda düşmanlıktan vazgeçip dost olduklarını gördük. Roelf'un deyişiyle pervasız dostları gördük. Şimdi, umarım Kürtler de bir gün pervasız dostlara sahip olurlar.

Bizim işimiz daha zor. Çünkü biz dört parçaya bölünmüşüz. Bugün dilimiz paramparça, yaşam tarzımız paramparça. İşimiz zor. Çünkü aynı renkteyiz, aynı dine inanıyoruz ama birimizin dili yok, birimizin dili her şeye sahip. Birimizin ismi yok. Yerleşim yerlerimizin ismi değiştirilmiş, insanlarımızın ismi değiştirilmiş ve Kürt demenin suç sayıldığı bir dönemi yaşıyoruz bazı bölgelerde. Bugünkü tecrübe de bize gösterdi ki, demek ki bir gün bir araya geleceğiz. Bir gün diyaloğu gerçekleştireceğiz. Dolayısıyla, kinin ve nefretin yüreklerimizde bir gün son bulmasını isteyeceğiz.

Değerli dostlar, tekrar bu Pazar, bu tatil gününde buraya kadar geldiniz. Sizler de dinlediniz ve sizlerin de katkısı oldu tabii ki. Umarım bizim gibi size de katkısı olmuştur.

DİTAM olarak biz barışın inşasında sivil toplumların rolünü daha etkili kılmayı düşünüyoruz. Belki Diyarbakır'da bir iki deneyimi daha bu şekilde tartışacağız. Ama şuna inanın ki, Kürtlerin siyasi hareketler kadar sivil topluma da ihtiyacı var. Sivil toplumun, sivil toplum rolünü oynamasına ihtiyacı var. Öncelikle bu çok önemlidir. Çünkü sivil toplum kendi rolünü oynamadığı zaman kanadımızın bir tarafı kırıktır. Biz bunu yapmaya çalışacağız. Taraf olmanın, olmamanın zorluğunu hepiniz yaşamışsınızdır. Diyarbakır'da olmak kolay değildir. Ama biz bunu sağlamaya çalışacağız. Tekrar tekrar hoş geldiniz. Kendi adıma ve DİTAM adına hepinize teşekkür ediyorum. İyi ki katıldınız, iyi ki geldiniz. Sağ olun, var olun.



Lise Cad. Arma Yapı Sitesi A-Blok No: 1 Yenişehir Diyarbakır/TÜRKİYE

Tel: + 90 412 228 00 03 • Faks: +90 412 229 00 08

E-Mail: ditam.der@gmail.com/info@ditam.org.tr

www.**ditam**.org.tr

/ditam21 /ditam21